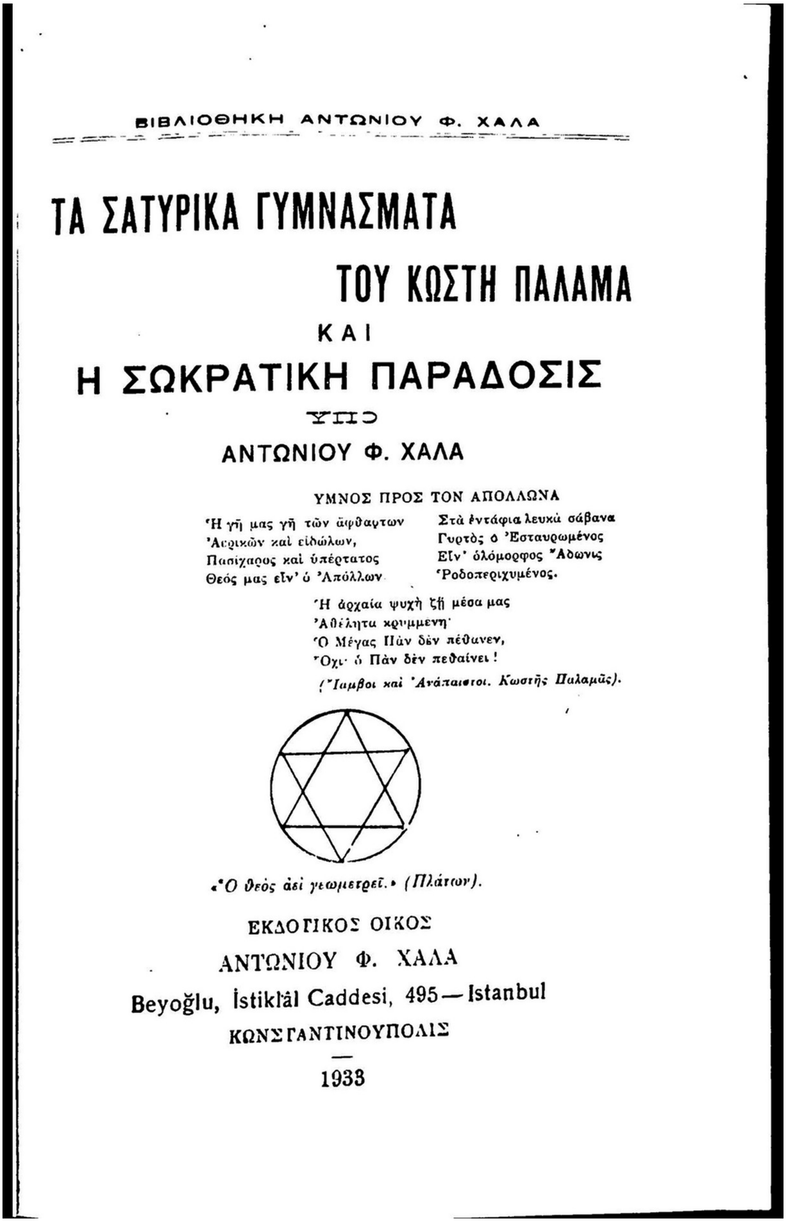

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Φ. ΧΑΛΑ

ΤΑ ΣΑΤΥΡΙΚΑ ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ ΚΑΙ Η ΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ

ΥΠΟ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Φ. ΧΑΛΑ

ΥΜΝΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

Ἡ γῆ μας γῆ τῶν ἄφθαρτων
Ἀερικῶν καὶ εἰδώλων,
Πασίχαρος καὶ ὑπέρτατος
Θεός μας εἶν' ὁ Ἀπόλλων

Στὰ ἐντάφια λευκὰ σάβανα
Γυρτὸς ὁ Ἐσταυρωμένος
Εἶν' ὁλόμορφος Ἄδωνις
Ῥοδοπεριχυμένος.

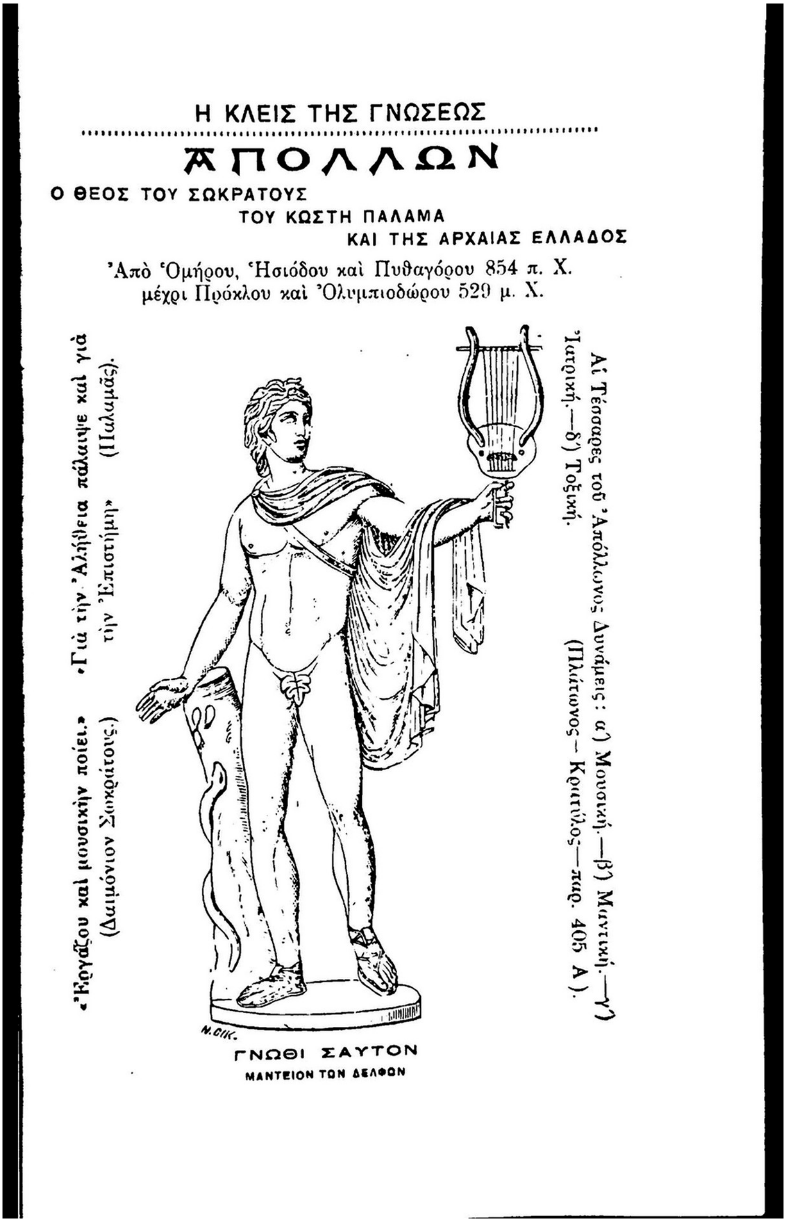
Ἡ ἀρχαία ψυχὴ ζῇ μέσα μας
Ἀθέλητα κρυμμένη·
Ὁ Μέγας Πὰν δὲν πέθανεν,
Ὄχι· ὁ Πὰν δὲν πεθαίνει!

(Ἴαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι. Κωστῆς Παλαμᾶς).

«Ὁ θεὸς ἀεὶ γεωμετρεῖ.» (Πλάτων).

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Φ. ΧΑΛΑ
Beyoğlu, İstiklâl Caddesi, 495 — Istanbul
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ
—
1933

Εξώφυλλο Α΄ — «Τα Σατυρικά Γυμνάσματα του Κωστή Παλαμά και η Σωκρατική Παράδοσις» (Αντώνιος Φ. Χάλας, Κωνσταντινούπολις, 1933)

Η ΚΛΕΙΣ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

ΑΠΟΛΛΩΝ

Ο ΘΕΟΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀπὸ Ὁμήρου, Ἡσιόδου καὶ Πυθαγόρου 854 π. Χ.
μέχρι Πρόκλου καὶ Ὀλυμπιοδώρου 529 μ. Χ.

«Ἐργάζου καὶ μουσικὴν ποίει.»
(Δαιμόνιον Σωκράτους).

«Γιὰ τὴν Ἀλήθεια πάλαιψε καὶ γιὰ τὴν Ἐπιστήμη»
(Παλαμᾶς).

Αἱ Τέσσαρες τοῦ Ἀπόλλωνος Δυνάμεις: α') Μουσική.—β') Μαντική.—γ') Ἰατρική.—δ') Τοξική.
(Πλάτωνος—Κρατύλος—παρ. 405 Α').

Ν. ΟΙΚ.

ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ
ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ

Εξώφυλλο Β΄ — «Η Κλεις της Γνώσεως: Απόλλων»

ΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΑ

ποίημα και σύμβολα

Ο «Ύμνος προς τον Απόλλωνα» που ανοίγει το βιβλίο δεν είναι απλή αφιέρωση αλλά πυκνωμένο πρόγραμμα: σε τρεις μικρές στροφές ο Παλαμάς προλαβαίνει ό,τι ο Χάλας θα υποστηρίξει σε εκατοντάδες σελίδες. Η πρώτη στροφή θέτει τον Απόλλωνα σε ενεστώτα —«Θεός μας εἶν'», όχι «ἦταν»— μεταθέτοντας την αρχαία λατρεία από το μουσείο στο παρόν. Η δεύτερη, η πιο τολμηρή, ταυτίζει τον νεκρό Χριστό του Επιταφίου με τον Άδωνη: «Εἶν' ὁλόμορφος Ἄδωνις». Δεν πρόκειται για βλασφημία ούτε για σύγκρουση πίστεων, αλλά για μια συγκρητιστική ανάγνωση όπου η χριστιανική τελετουργία διαβάζεται ως συνέχεια —ασυνείδητη, όχι σχεδιασμένη— των αρχαίων μυστηρίων της βλάστησης. Η τρίτη στροφή διαψεύδει τον γνωστό μύθο του Πλουτάρχου για τον θάνατο του Μεγάλου Πανός· η επαναλαμβανόμενη άρνηση «Ὄχι· ὁ Πὰν δὲν πεθαίνει!» δίνει στο ποίημα τον τόνο διαμαρτυρίας, όχι απλής διαπίστωσης. Κομβικός είναι ο στίχος «ζῇ μέσα μας, ἀθέλητα κρυμμένη»: η αρχαία ψυχή δεν επιβιώνει επειδή κάποιος τη συντηρεί συνειδητά —σχολή, δάσκαλος, θεσμός δεν υπάρχουν πια— αλλά κείτεται θαμμένη στο υποσυνείδητο του λαού και αναδύεται μόνη της. Είναι η ίδια λογική ρήξης-και-αναγέννησης, όχι αδιάκοπης συνέχειας, πάνω στην οποία στήνεται όλο το επιχείρημα του Χάλα.

Το εξάγραμμο κάτω από το ποίημα, με τη ρήση του Πλάτωνα «Ὁ θεὸς ἀεὶ γεωμετρεῖ», ανήκει στο οπτικό λεξιλόγιο των θεοσοφικών και ερμητικών κύκλων των αρχών του εικοστού αιώνα· σύμβολο συνήθως της αρμονίας πνεύματος και ύλης, εδώ σφραγίζει τον σχεδόν θρησκευτικό τόνο που διαπερνά το κείμενο του Χάλα —τις λέξεις «θαύμα», «ευλογία», το κεφαλαίο «ΠΝΕΥΜΑ». Στο δεύτερο εξώφυλλο η εικόνα γίνεται πιο ρητή: ο Απόλλων στο κέντρο, με τη λύρα

και τον δαφνόκορμο του μαντείου· στη βάση, το δελφικό «ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ» που κλείνει τον κύκλο Απόλλων–Δελφοί–Σωκράτης. Οι κάθετες στήλες εκατέρωθεν, με τη φράση του Σωκράτη δίπλα σε στίχο του Παλαμά, θυμίζουν επιγραφές σε κιονόκρανα ναού —μια οπτική σύμβαση που μετατρέπει τον Απόλλωνα σε λατρευτικό άγαλμα μέσα σε «ναό της γνώσης», ενώ το χωρίο από τον Κρατύλο για τις τέσσερις δυνάμεις του θεού προσθέτει στην εικαστική σύνθεση το κύρος αυθεντικής αρχαίας πηγής.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ

Απόδοση στη νεοελληνική

❧

Υπάρχει μια μέθοδος καλά ορισμένη, απίστευτα πρακτική και αποτελεσματική, την οποία μας κληροδότησε η Αρχαιότητα ως τη μεγαλύτερη από όλες τις κληρονομιές της για την ευτυχία του ανθρώπινου γένους. Αυτή είναι η Σωκρατική μέθοδος.

Ελάχιστοι την γνωρίζουν πραγματικά — ακόμη κι ανάμεσα σ' όσους μελετούν σε βάθος τα μέσα που θα μπορούσαν να απαλλάξουν το άτομο και την κοινωνία από την Άγνοια, την Αμάθεια και τη Δοκησισοφία (τη ψευδή εντύπωση πως κατέχει κανείς τη σοφία) — αυτό το τρικέφαλο τέρας που κρατά την ανθρωπότητα καθηλωμένη στη δυστυχία.

Το ασφαλέστερο μέσο, η μεγαλύτερη ευλογία που υπάρχει πάνω στη Γη, αυτό που πραγματοποιεί το θαύμα της ευδαιμονίας —τόσο του ατόμου όσο και της ανθρωπότητας— βρίσκεται στη Σωκρατική μέθοδο. Αυτή, με την τριπλή της όψη —τον Έλεγχο, την Προτροπή και τη Μαιευτική— καταφέρνει, όταν εφαρμόζεται, να ξυπνά αλάθητα όποιον βρίσκεται δέσμιος της δυστυχίας εξαιτίας της άγνοιάς του, οδηγώντας τον στη γνώση της Επιστήμης, της Γνώσης και της Αλήθειας.

Τα εκπληκτικά, καρποφόρα αποτελέσματα αυτής της μεθόδου τα βλέπει κανείς καθαρά στη λεγόμενη «Χρυσή Σειρά». Θεμέλιό της είναι ο Σωκράτης, ο οποίος —μέσω της μεθόδου του— ανέδειξε δύο γίγαντες: τον Ξενοφώντα και τον Πλάτωνα. Η ίδια μέθοδος γέννησε στη συνέχεια τον Αριστοτέλη, τον Μέγα Αλέξανδρο, τον Θεόφραστο, τον Πλούταρχο, τον Πλωτίνο... και ούτω καθεξής, ως τον Πρόκλο, τον τελευταίο από τους Εθνικούς Φιλοσόφους.

Έτσι αποδεικνύεται με τον σαφέστερο τρόπο η συνταρακτική αποτελεσματικότητα της Σωκρατικής Μεθόδου. Το ότι έπαψε, γύρω στον 6ο αιώνα μ.Χ., να ασκεί την ευεργετική της δράση στην ανθρωπότητα οφείλεται στο κλείσιμο των Φιλοσοφικών Σχολών από τον Ιουστινιανό, το 529 μ.Χ.

Αυτή ακριβώς τη Μέθοδο αποκαλύπτουν οι σελίδες της παρούσας πραγματείας, καρπού τριάντα χρόνων μελέτης και προσπάθειας.

Ο αναγνώστης όμως θα εκπλαγεί βλέποντας ότι τις ίδιες αυτές μεθόδους χρησιμοποιεί και ο μεγαλύτερος από τους σύγχρονους ποιητές μας, ο Κωστής Παλαμάς. Την εξαιρετικά ευεργετική συμβολή του στην πατρίδα του και στην παγκόσμια σκέψη —ακριβώς κάτω απ' αυτό το πρίσμα— φανερώνουν λεπτομερώς οι σελίδες της παρούσας μελέτης.

Παράλληλα με αυτόν τον εξαιρετικά γόνιμο παραλληλισμό, έγινε προσπάθεια να αναδειχθούν εκείνα τα παραμελημένα σημεία της Κλασικής Αρχαιότητας που αποτελούν τα ίδια τα θεμέλια πάνω στα οποία στηρίζεται το ασύγκριτο πνευματικό μεγαλείο της Αρχαίας Ελλάδας.

Η πραγματεία αυτή είναι, κατά κάποιον τρόπο, το πολύτιμο κι απαραίτητο «κλειδί» με το οποίο ο σοβαρός μελετητής μπαίνει στα αιώνια βασίλεια της Επιστήμης, της Ομορφιάς, της Αρμονίας, της Μουσικής, της Τέχνης, της Αγάπης, της Θυσίας, της Αλήθειας... με μια λέξη: του ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ!

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις όχθες της λίμνης της Ζυρίχης

Η μύησή μου στην ομορφιά και στα βαθυστόχαστα

νοήματα της Ποίησης του Κωστή Παλαμά.

❧

«Η αρχή είναι το μισό απ' όλα».

— Ησίοδος

Η μελέτη που έχετε στα χέρια σας είναι προϊόν μελέτης, στοχασμών, σκέψεων, εντυπώσεων και παραλληλισμού δεκαπέντε συνεχών ετών. Το έργο του Παλαμά μού ήταν άγνωστο μέχρι το 1918. Κι αυτό γιατί —αν και γεννημένος στην Ελλάδα— πέρασα σχεδόν όλη τη μέχρι τότε ζωή μου στο εξωτερικό, ασχολούμενος περισσότερο με την Αρχαία Κλασική Παιδεία, καθώς και με τη Γαλλική, Αγγλική και Γερμανική Φιλολογία· χωρίς να δώσω —μέχρι εκείνη την εποχή— συστηματική προσοχή στα δημοτικά έργα της Σύγχρονης Ελλάδας. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι τα αλησμόνητα χρόνια 1913 και 1914 είχα την τύχη να επωφεληθώ, στη Σχολή των Παρισίων «Ecole des langues orientales», από τη διδασκαλία του μεγάλου τέκνου της πατρίδας μας Ιωάννη Ψυχάρη, ο οποίος μου αποκάλυψε τι πραγματικά ήταν η Δημοτική μας Γλώσσα, αυτή που τόσο άδικα κατατρέχονταν από αμαθείς και δοκησίσοφους. Η διδασκαλία του, οι σοφές και ουσιαστικές παρατηρήσεις του, με έκαναν έκτοτε να τρέφω απεριόριστο σεβασμό και αγάπη προς εκείνον τον βαθύ επιστήμονα· ίσως το μόνο του λάθος να ήταν η μονομερής εξέταση του γλωσσικού ζητήματος.

Τόσο μεγάλος ήταν ο ενθουσιασμός του, άλλωστε τόσο δίκαιος, για την ομορφιά της Δημοτικής· τόσο αποκαλυπτικές οι ανακαλύψεις του και οι γλωσσολογικές του παρατηρήσεις, ώστε παρέβλεψε να σημειώσει πως και η Καθαρεύουσα έχει τη δική της ιστορική εξέλιξη και δικαιώματα που απορρέουν από τα ίδια τα πράγματα. Πάντως ο Ψυχάρης είναι εκείνος που όρισε επιστημονικά την καθαρή Δημοτική, τόσο δυσδιάκριτη αλλιώς.

Ας μου επιτραπεί τώρα να εκφράσω τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου προς τον κ. Κώστα Σωτηρίου, Διευθυντή του Διδασκαλείου Θηλέων Πειραιώς, ο οποίος με μύησε στον Κόσμο της Ομορφιάς, της Αρμονίας και της Αλήθειας, που αντιπροσωπεύει το ποιητικό έργο του Κωστή Παλαμά. Αυτός είναι εκείνος που —μια καλοκαιρινή μέρα του 1918— τράβηξε την προσοχή μου, ενώ βρισκόμασταν σε ένα κέντρο αναψυχής στις όχθες της Λίμνης της Ζυρίχης, πάνω στο απαράμιλλο κάλλος, το πάθος και το ύψος σύλληψης και νοημάτων δύο ποιημάτων: «Ο Τάφος» και «Ο Πρώτος Λόγος των Παραδείσων». Ακόμη αντηχούν μέσα μου οι στίχοι που αυτός ο πολύτιμος φίλος είχε την καλοσύνη να μου απαγγείλει εκείνη την αλησμόνητη μέρα:

«Μήτε με το σίδερο,
μήτε με το χρυσάφι
μήτε με τα χρώματα
που σπέρνουν οι ζωγράφοι,

Μήτε με τα μάρμαρα
τα τεχνοσκαλισμένα·
το σπιτάκι σου έπλασα
παντοτεινό για σένα,

Μόνο με του πνεύματος
τα μάγια! Σου το υψώνω
σ' έναν τόπο άυλο,
απείραχτο απ' τον χρόνο...»

Έκτοτε αφοσιώθηκα με όλη τη δύναμη της ψυχής μου στη μελέτη (που έφτανε πολλές φορές μέχρι αποστήθισης) του πλουσιότατου έργου του μεγάλου μας ποιητή.

Όμως ο πραγματικός χαρακτήρας και η σημασία του συνολικού έργου του Κωστή Παλαμά μου αποκαλύφθηκαν από την ανάγνωση και εμβάθυνση στο πρωτοτυπότατο και πολυτιμότατο έργο του: «Τα Ποιητικά Γυμνάσματα», του οποίου τη σπουδαιότητα και την αναμορφωτική δύναμη αναδεικνύουμε στην παρούσα μελέτη.

Με την πάροδο του χρόνου προέκυπταν αυθόρμητα τα συμπεράσματά μας από αυτή τη μελέτη του έργου του Κωστή Παλαμά. Και σε διάφορες εποχές έκτοτε δημοσιεύσαμε σε εφημερίδες, επιθεωρήσεις και λευκώματα μια σειρά άρθρων και μελετών, τις οποίες κρίνουμε αναγκαίο να προτάξουμε της παρούσας μελέτης, καθώς συντελούν στην πληρέστερη κατανόηση της θέσης του ποιητικού έργου του κ. Κωστή Παλαμά ειδικά για τη Νεότερη Ελλάδα, και για τη διανόηση γενικότερα, ξεκινώντας από το άρθρο μας που δημοσιεύθηκε στη «Φωνή του Λονδίνου» στις 9 Μαΐου 1920: «Η Πνευματική Αναγέννηση της Νεότερης Ελλάδας», του οποίου ο τίτλος, κατά μία αξιοσημείωτη σύμπτωση, αποδεικνύεται πληρέστατα δικαιολογημένος από το περιεχόμενο της παρούσας μελέτης.

Στο μέτρο των πενιχρών μας δυνάμεων, προσπαθήσαμε να ανεγείρουμε κι εμείς

«σ' έναν τόπο άυλο,
απείραχτο απ' τον χρόνο»

τον πραγματικό ανδριάντα του νεοέλληνα γίγαντα ποιητή...

Γράφτηκε στην Κωνσταντινούπολη, τον Ιούνιο του 1933.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Φ. ΧΑΛΑΣ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

της Νεότερης Ελλάδας

Άρθρο που δημοσιεύθηκε στη «Φωνή του Λονδίνου» στις 6 Μαΐου 1920.

Μία από τις σπουδαιότερες αποδείξεις της ζωτικότητας της Νεότερης Ελλάδας και της αδιαφιλονίκητης ταυτότητάς της με την Αρχαία, αποτελεί αναμφίβολα η πνευματική της αναγέννηση, που ξεκίνησε από τα μέσα του 18ου αιώνα και έφτασε στην ύψιστη έκφανσή της στις μέρες μας.

Όταν κανείς κοιτάξει όσα επιτέλεσαν οι Έλληνες στο πνευματικό πεδίο μέσα σε μία και μόνη εκατονταετία από την Ανεξαρτησία της πατρίδας μας, ανάμεσα σε τόσες δυσκολίες και υπεράνθρωπες προσπάθειες (όπως λ.χ. η εκ του μηδενός οργάνωση της κρατικής μας διοίκησης, που δεν είχε καμία άλλη παράδοση εκτός από τη γραπτή και τη θρησκευτική), κατακλύζεται από δίκαιο θαυμασμό και σχηματίζει σαφέστατη ιδέα για το λαμπρό και ένδοξο μέλλον που περιμένει τη Νεότερη Ελλάδα.

Δεν υπάρχει σχεδόν πανεπιστήμιο του Παλαιού και του Νέου Κόσμου όπου να μη συναντά κανείς Έλληνες καθηγητές, να διδάσκουν όχι μόνο τη Νεότερη και την Αρχαία Ελληνική, αλλά και το διεθνές δίκαιο, τη φιλοσοφία, την ιατρική, τα μαθηματικά — κάθε, με μία λέξη, κλάδο της Γνώσης! Η δίψα για γνώση μέσα στην ψυχή του Έλληνα είναι τέτοια, ώστε καμία φυλή δεν μπορεί —πάντα αναλογικά— να στείλει περισσότερους φοιτητές απ' όσους στέλνει η Ελληνική φυλή, από κάθε γωνιά του Ελληνισμού, στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Δύσης και του Νέου Κόσμου. Η φυλή μας είναι μία από τις πιο πολύγλωσσες, αφού γι' αυτήν ισχύει ο ομηρικός στίχος: «πολλών ανθρώπων είδε τα άστη και γνώρισε τον νου».

Όποιος ξεφυλλίζει τους ξερούς καταλόγους των παγκόσμιων βιβλιοθηκών εκπλήσσεται μπροστά στον αριθμό των συγγραμμάτων που οφείλονται σε ελληνικές πένες, οι οποίες χειρίζονται με τόση ευστροφία τη Λατινική, την Ιταλική, τη Γαλλική, την Αγγλική ή τη Γερμανική. Το μόνο λυπηρό είναι πως εμείς οι νεότεροι αγνοούμε — και, ό,τι είναι ακόμη πιο θλιβερό, υποτιμούμε οι ίδιοι — όσα πέτυχε η Νεότερη Ελλάδα σε μια στιγμή κατά την οποία, για να το πούμε πιο μετριοπαθώς, δεν υστερούμε σε τίποτα.

Δυστυχώς όμως η Νεότερη Γλώσσα δεν είναι προσιτή σε πολλούς ξένους διανοούμενους. Λίγοι Ευρωπαίοι μπορούν να παρακολουθήσουν τα υπεράνθρωπα κατορθώματα της Νεότερης Ελλάδας, και συνεπώς δεν μπορούν να την εκτιμήσουν στην πραγματική της αξία. Σε εμάς λοιπόν τους Έλληνες εναπόκειται το χρέος και το ιερό καθήκον να τα κάνουμε γνωστά στον απανταχού κόσμο των διανοουμένων, χρησιμοποιώντας γι' αυτόν τον σκοπό τις ξένες γλώσσες, και ιδίως την Αγγλική, που ομιλείται και γίνεται κατανοητή από εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους και είναι διαδεδομένη και στις πέντε Ηπείρους.

Ανάμεσα σ' αυτές τις προσπάθειες, των οποίων η ευεργετική σημασία είναι αυτονόητη, ας μας επιτραπεί να αναφέρουμε πως στην πρώτη γραμμή βρίσκονται εκείνες της πρεσβείας μας στο Λονδίνο. Επιφυλασσόμαστε να αναδείξουμε σύντομα, σε όλη του την έκταση, το έργο του κ. Δ. Κακλαμάνου πάνω σε αυτό το πεδίο — ο οποίος, όντας ο ίδιος ένας από τους πιο διακεκριμένους χειριστές της πένας, έχει εντρυφήσει περισσότερο από κάθε άλλον στη σπουδαιότητα του ζητήματος και γνωρίζει, με την καταλυτική του ειδίκευση, προς τα πού πρέπει να στραφούν οι σχετικές προσπάθειες, ώστε αυτές να αποφέρουν τους μεγαλύτερους και πιο ωφέλιμους καρπούς για την πατρίδα μας.

Περιοριζόμαστε σήμερα να αναφέρουμε τις φροντίδες που κατέβαλε η εδώ Βρετανική Πρεσβεία, ώστε να διαδοθεί ανάμεσα στους αρμόδιους λόγιους κύκλους της Μεγάλης Βρετανίας η θαυμάσια μετάφραση του κ. Αριστείδη Φουτρίδη

των καλύτερων ποιημάτων του μεγίστου των σύγχρονων ποιητών, κ. Κωστή Παλαμά. Τα λίγα λόγια που παραθέτουμε παρακάτω, όπως ακριβώς είναι γραμμένα — αυτά που προτάσσονται στο εξώφυλλο αυτού του πολύτιμου έργου — είναι ο ωραιότερος ύμνος για τη Νεότερη Ελλάδα:

«The first english translation of a leader in the present Literary Renaissance in Greece, whom French critics have already placed above all poets of contemporary Europe. The translator, himself a figure among the younger English poets, interprets the message of his countryman with rare distinction and skill».

Ας μας επιτραπεί να δώσουμε τη μετάφρασή τους: «Η πρώτη αγγλική μετάφραση ενός πρωτεργάτη της σύγχρονης πνευματικής αναγέννησης της Ελλάδας, τον οποίο Γάλλοι κριτικοί έχουν ήδη τοποθετήσει πάνω από όλους τους ποιητές της σύγχρονης Ευρώπης. Ο μεταφραστής, ο οποίος διακρίνεται κι ο ίδιος ανάμεσα στους νεότερους Άγγλους ποιητές, αποδίδει τα μηνύματα του συμπατριώτη του με σπάνια επιδεξιότητα και τέχνη».

Ο ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΜΥΣΤΗΣ

της Νεότερης Ελλάδας

Δημοσιεύθηκε ενυπόγραφα στον αθηναϊκό «Εμπρός», 1927.

Ο Πλάτωνας κάπου —αν δεν κάνω λάθος, στην «Πολιτεία» του— μιλώντας για τα ποιήματα του Σιμωνίδη και για την αξία τους, λέει την εξής αξιοσημείωτη φράση:

«Δεν πρέπει κανείς να δυσπιστεί σε όσα λέει ο Σιμωνίδης,

γιατί ο ποιητής αυτός είναι σοφός και θείος άνδρας...» (1)

Τόσο εμείς οι νεότεροι, όσο και η «προηγμένη» και «προοδευμένη» Δύση, στη μεγάλη της πλειοψηφία, δεν έχουμε σαφή και συγκεκριμένη ιδέα για τα προσόντα που χαρακτηρίζουν έναν σοφό, ούτε για την τόσο περισπούδαστη φράση «θείος άνδρας». Όχι μόνο ο απλός άνθρωπος, αλλά και όσοι υπερηφανεύονται για τις γνώσεις και τη μόρφωσή τους συγχέουν τον εγγράμματο με τον σοφό, υποθέτοντας λανθασμένα πως όσα περισσότερα γράμματα ξέρει κανείς τόσο πιο σοφός γίνεται! Αυτή τη διάκριση τη γνωρίζει η παγκόσμια φιλολογία —χωρίς όμως πάντα να την κατανοεί— ήδη από την εποχή (505 π.Χ.) του πιο πρωτότυπου στην έκφραση και βαθυστόχαστου στην απεικόνιση Ηράκλειτου, του Σκοτεινού Φιλοσόφου, ο οποίος διατύπωσε τη βαριά εκείνη κρίση: «Η πολυμάθεια δεν διδάσκει νόηση· γιατί αλλιώς θα είχε διδάξει τον Ησίοδο και τον Πυθαγόρα, καθώς και τον Ξενοφάνη και τον Εκαταίο».

Όποιος βρίσκεται μέσα σε αυτή τη βαθιά πλάνη δεν μπορεί να ξεχωρίσει τον πραγματικά σοφό από αυτόν που έτσι αποκαλείται καταχρηστικά. Υπάρχει τεράστια διαφορά ανάμεσα στον σοφιστή και τον σοφό, στον ψευτοφιλόσοφο

και τον πραγματικό φιλόσοφο, στον ψευτοπροφήτη και τον αληθινό προφήτη και δραματουργό!

Το ίδιο συμβαίνει και με την ποίηση. Το να γράφει κανείς ποιήματα, έστω και χιλιάδες στίχους, δεν σημαίνει πως όποιος τα έγραψε είναι πράγματι ποιητής! Η ευχέρεια στη σύνθεση στίχων δεν αποτελεί τελική απόδειξη πως ο γράφων είναι όντως ποιητής. Χρειάζεται κάτι απείρως μεγαλύτερο: αυτό που ο Πλάτωνας ονομάζει «θεία μανία», η οποία δίνει στην ποίηση τη σφραγίδα της αιωνιότητας και της άφθαρτης δόξας. Αυτή είναι η σπάνια εκείνη ιδιότητα που ξεχωρίζει — από τους γύρω κοινούς, εφήμερους και θνητούς— τον πραγματικά σοφό, τον μύστη, τον προφήτη. Όμως, όπως είπαμε παραπάνω, επικρατεί απίστευτη σύγχυση ως προς τη σημασία αυτών των τριών λέξεων, που στο βάθος είναι ταυτόσημες.

Η Αρχαία Ελλάδα ήξερε να ξεχωρίζει τα μεγάλα της τέκνα, τους γίγαντες της σκέψης και της έμπνευσης, τους δασκάλους και τους αναμορφωτές της: σε αντίθεση με τη νέα εποχή και την υπερήφανη για την πρόοδό της Ευρώπη, στεφάνωνε δημόσια τους πραγματικούς ποιητές, τους σοφούς, τους θείους άνδρες.

Σε αυτή τη χορεία των αθανάτων ανήκουν ο Όμηρος, ο Ησίοδος, ο Αισχύλος, ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας, ο Πλωτίνος· και πολύ νωρίτερα από αυτούς, ο Πυθαγόρας, ο Εμπεδοκλής, ο Ηράκλειτος.

Για αυτούς τους άνδρες τα μυστήρια πέρα από τον τάφο ήταν γνωστά. Παράλληλα με το ορατό σύμπαν, είχαν πλήρη συναίσθηση και του αόρατου. Δεν χρησιμοποιούσαν μόνο τα σωματικά τους μάτια· το «μάτι της ψυχής» τους διαπερνούσε επιπλέον το γύρω μυστήριο. Όντας πάνω στη γη, είχαν ήδη μπει στα μυστήρια των ουρανών. Παράλληλα με την ομορφιά του ορατού σύμπαντος, γνώριζαν το ασύγκριτα ανώτερο και απρόσιτο μεγαλείο του νοητού κόσμου. Αυτοί είναι εκείνοι για τους οποίους λέγεται:

«Γερμένοι

μες στα πέλαγα των οραμάτων ή γερτοί προς την ύπαρξη
και της ζωής και της πλάσης με τρισβάθη ολάνοιχτα μάτια,
δώστε πρόσωπο ανθρώπου στα όνειρα, δώστε των αγγέλων
την όψη στα σώματα, εσείς που με καιρούς και με κόπους
χτίζετε ό,τι είναι ωραίο!»

(Ο Πρώτος Λόγος των Παραδείσων)

Η λέξη «ΣΟΦΟΣ» (όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε στο βιβλίο μας για το μυστήριο του ελληνικού αλφαβήτου) είναι... μαγική λέξη: διαβασμένη ανάποδα δίνει πάλι την ίδια λέξη, Σοφός. Αν ο αναγνώστης θελήσει, ως αφετηρία, να πάρει το κεντρικό γράμμα Φ και να διαβάσει δεξιά και αριστερά —σοΦος— θα δει με έκπληξή του ότι κρύβεται το ΦΩΣ και προς τις δύο κατευθύνσεις! Κι αυτό γιατί οι νομοθέτες της ελληνικής γλώσσας ήταν μυημένοι στην απόλυτη Αλήθεια. Ο πραγματικά σοφός λοιπόν είναι... ο φωτισμένος! Αυτός που αξιώθηκε —και αξιώνεται— θείων ελλάμψεων.

❧

Με αυτό το προοίμιο ας γνωρίσουμε τώρα τον Μέγιστο Μύστη της Νεότερης Ελλάδας. Είναι γνωστός, πολύ γνωστός. Έχει ήδη αποκληθεί Μέγας όχι μόνο από τους συμπατριώτες του, αλλά και από Γάλλους, Άγγλους και Αμερικανούς κριτικούς. Έχει πλήρη συνείδηση του μεγαλείου του, σε μια εποχή όπου οι γύρω του νυστάζουν. Ιδού πώς περιγράφει ο ίδιος την ποίησή του, τη θεόπνευστη ποίηση:

«Γιατί το φως σου, αγαπημένε μου, δεν είναι το πλούσιο κι απότομα
σκληρό φως της μέρας, μάστιγα νυσταγμένων κι αρρώστων.

Στέκουν οι άνθρωποι πάντα αδιάφοροι στο άνθος του λόγου μου,

γιατί δεν το 'χουν οι κήποι τους, κι έτσι το βλέπουν σαν τέρας.

Ξένοι, μπροστά στο τραγούδι μου, οι άνθρωποι είναι ξένοι·
το φως του ενοχλεί τα άρρωστα μάτια τους, και τα κλείνουν.

Κι έτσι, μέσα στο σκοτάδι, νομίζουν αφελώς πως η νύχτα
φωλιάζει στα ηλιοθρεμμένα τραγούδια μου, κι όχι μέσα στα ίδια τους τα μάτια!

Μα εγώ δεν θέλω αυτή την αδιαφορία, θέλω το βλέμμα μου να 'ναι
στραμμένο στους ανθρώπους, σε τούτον και σε κείνον·
θέλω τον άνθρωπο· όχι τους ανθρώπους·

... Η δέσποινα Μούσα
σφραγίζει βαθιά το μέτωπό μου με τη σφραγίδα του «Πάντα»
και ποτέ με τη σφραγίδα του «Τώρα»...

Ήρθα να υψώσω τον πύργο, ήρθα να χτίσω το γιοφύρι,
αψηφώντας ποταμούς, γκρεμούς, κύματα ή ανέμους...»

Αυτά γράφει στον Πρώτο Λόγο των Παραδείσων ο μεγαλύτερος από τους ζωντανούς Έλληνες, ο πολυθρύλητος Κωστής Παλαμάς.

❧

Από τη χώρα του αιώνιου φωτός, από τα μαγικά βασίλεια της αρμονίας και του λόγου, από εκεί όπου κατοικεί η ίδια η Ομορφιά, το ίδιο το Αγαθό, η ίδια η Μουσική, έρχονται κατά καιρούς, μέσα στη νύχτα των επίγειων πραγμάτων, αυτοί οι λαμπροί Ήλιοι, για να μας θυμίσουν, για να στρέψουν την ταπεινή, στραμμένη προς τα κάτω προσοχή μας και το

νυσταγμένο μας βλέμμα προς τα αιώνια βασίλεια της αθανασίας: προς τον νοητό κόσμο!

Δεν είναι άνθρωποι αυτοί... Ας μην απατόμαστε...

Για χάρη ενός έθνους· για χάρη μιας Ελλάδας, αποφασίζουν εδώ κι εκεί ανώτερα όντα, προικισμένα με αγγελική σοφία και πρόθυμη διάθεση υπηρεσίας, να εγκαταλείψουν για ένα διάστημα την Ολυμπία, την «Ασάλευτη Ζωή», για να χύσουν άφθονο, καθώς περνούν από εδώ, το φως και την ουράνια αρμονία και την αιώνια ομορφιά...

Ο ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΞΕΝΟΙ

Άρθρο δημοσιευμένο ενυπόγραφα στον αθηναϊκό «Εμπρός» στις 4 Απριλίου 1927.

Μέσα στην έντονη φιλολογική παραγωγή της Δύσης, και ιδίως της Γαλλίας, της Γερμανίας ή της Αγγλίας, είναι φυσικό μία και μόνη, εξαιρετικά ξεχωριστή στα γράμματα φυσιογνωμία της Νεότερης Ελλάδας να τραβήξει επάνω της την προσοχή και το ενδιαφέρον. Εμείς οι Έλληνες δεν μπορούμε —λόγω του σχετικά μικρού αριθμού του πληθυσμού μας— να απαιτούμε η γλώσσα μας να είναι παγκοσμίως γνωστή. Βρισκόμαστε επομένως σε μειονεκτική θέση όταν πρόκειται να αναγνωριστεί κάποιος από τους σύγχρονους συγγραφείς μας ως αξία πέρα από τα στενά όρια της πατρίδας μας.

Το γεγονός λοιπόν ότι —παρά αυτές τις δυσκολίες— ο κ. Κωστής Παλαμάς τράβηξε επάνω του την προσοχή όχι μόνο των Γάλλων, αλλά και των Αμερικανών και των Άγγλων, καθώς και των Ισπανών, αποτελεί μία από τις πιο αδιάψευστες αποδείξεις του μεγαλείου και της επιβολής της ποίησής του.

Στους ονομαστικούς καταλόγους συγγραφέων της μεγαλύτερης βιβλιοθήκης στη γη, εκείνης του Βρετανικού Μουσείου, με έκπληξη και εθνική υπερηφάνεια ο γράφων, ξεφυλλίζοντας κάποτε τους συγγραφείς που αρχίζουν από Π, συνάντησε το όνομα του κ. Κωστή Παλαμά, και δίπλα του όλα τα έργα του στα ελληνικά· ακολουθούσαν έπειτα οι μεταφράσεις των κυριότερων έργων του σε ευρωπαϊκές γλώσσες: στα γαλλικά, η ανθολογία του κ. Ευγένιου Κλεμάν με τα καλύτερα έργα του (Oeuvres Choisies de C. Palamas), που εκδόθηκε το 1922. Στα αγγλικά, η «Τρισεύγενη», η «Ασάλευτη Ζωή», ο «Τάφος», ο «Δωδεκάλογος του Γύφτου», κ.ά.

Ανάμεσα στους ομογενείς που εργάστηκαν με όλη τη δύναμη της ψυχής τους για να διαδοθούν τα έργα του κ. Παλαμά ανάμεσα στους αγγλοσάξονες, είναι ο κ. Αριστείδης Φουτρίδης, ο οποίος εξέδωσε, με πλουσιότατα σχόλια, μια εξαιρετική ανθολογία ποιημάτων του μεγαλύτερου ποιητή της σύγχρονης Ελλάδας, σε θαυμάσια αγγλική μετάφραση. Και οι κ.κ. Θεόδωρος Φ. Στεφανίδης και Γεώργιος Κ. Κατσίμπαλης έχουν εκδώσει το 1925 στην Αγγλία μια περιεκτική έμμετρη αγγλική συλλογή έργων του κ. Κωστή Παλαμά, συμβάλλοντας —και συνεχίζοντας να συμβάλλουν — ώστε ο Έλληνας ποιητής να γίνει γνωστός στους ευρύτερους δυνατούς κύκλους του αγγλόφωνου κόσμου.

Έτσι, οι ξένοι διανοούμενοι που δεν μπορούν να παρακολουθήσουν τον Παλαμά στο πρωτότυπο, σχηματίζουν μέσα από αυτές τις πολύτιμες μεταφράσεις μια ιδέα για το μεγαλείο του —όπως κρίνει κανείς το λιοντάρι από το νύχι του. Ανάμεσα στις συντονισμένες προσπάθειες ώστε αυτές οι μεταφράσεις να κυκλοφορήσουν στην Αγγλία όσο το δυνατόν περισσότερο, και ιδίως ανάμεσα στους εκλεκτούς κύκλους της αγγλικής διανόησης, δεν πρέπει να ξεχάσουμε ν' αναφέρουμε τον πρεσβευτή της Ελλάδας στην Αγγλία, κ. Δ. Κακλαμάνο, του οποίου την εξαιρετικά εθνωφελή δράση — καθώς και την εύστοχη επιλογή των μέσων— είχαμε πολλές φορές στο παρελθόν την ευκαιρία να εκτιμήσουμε.

❧

Όσο περνά ο καιρός, τόσο η σημασία και η σπουδαιότητα του έργου του κ. Παλαμά θα γίνεται πιο γνωστή και πιο βαρύνουσα. Στους παρακάτω στίχους, απαράμιλλης περιεκτικότητας και παραστατικότητας (από τον Πρώτο Λόγο των Παραδείσων), δίνονται τα κύρια χαρακτηριστικά όχι μόνο της φυλής μας, αλλά και του ίδιου του έργου του:

«Κι ύστερα πάμε στην άλλη κορφή όπου θρονιάζεται ο κύρης

κι είν' άρχοντάς της ο πρόγονος. Άδραξε τα γόνατά του,
τα ροζιασμένα του χέρια φίλησε· αυτός είναι ο γεννάρχης.
Στο Μεσολόγγι πολέμαρχος, ασκητής στο Άγιον Όρος,
κι εξηγητής των αρχαίων χρησμών και προφήτης καινούριων,
απ' το χρυσό βιβλίο του σπιτιού μας, ανοιχτό μπροστά του,
τα ιστορικά της γενιάς μας θα σου πει, που η Μοίρα την έχει
με μια ξεχωριστή σφραγίδα βαθιά σφραγισμένη να δουλεύει
σαν γιατρικό βοτάνι, μάρμαρο, μέλι, μαχαίρι, τον Λόγο...»

Πράγματι, η Ελλάδα έχει ως κύριο χαρακτηριστικό της τη διαρκή, την αδιάκοπη ενασχόλησή της με τις Μούσες και με τον θεό του Λόγου, τον Ερμή. Εμφανίζεται πρώτος έμπνευστος προφήτης ο Όμηρος· τον παραλαμβάνουν οι επόμενες γενιές για να εξηγήσουν τους χρησμούς που κρύβει· έρχεται δεύτερος προφήτης ο Πλάτωνας —και η σπουδαιότητα και η περιεκτικότητα των έργων του είναι τέτοια, ώστε ούτε αιώνες ολόκληροι δεν θα την εξαντλήσουν, ούτε η ουρανοβάμων αναλυτική ικανότητα του Πλωτίνου, ούτε η απαράμιλλη διεισδυτικότητα του Πρόκλου.

Κάτι παρόμοιο συμβαίνει με τον κ. Παλαμά. Αναδείχθηκε προφήτης μέσα στην υλιστική ατμόσφαιρα της νεότερης Ευρώπης. Η λύρα του είναι μάλλον ορφική και ομηρική. Τα νοήματά του και οι αποκαλύψεις του —όπως κι εκείνων— αγγίζουν τα ουράνια.

Κάθε προφήτης έχει τους μαθητές του, τους ερμηνευτές του. Η συστηματική ανάλυση και αποσαφήνιση του έργου του δεν έχει ακόμη ξεκινήσει. (1)

Εμείς, στις μέχρι σήμερα μεταφραστικές προσπάθειες, παρ' όλη την αξία τους, δεν μπορούμε ακόμη ν' αναγνωρίσουμε εκείνες τις βαρύνουσες ιδιότητες που θα κάνουν το έργο του Παλαμά δημοφιλέστατο σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο.

Ο Παλαμάς θα πάρει τη θέση που του αξίζει, δίπλα στους ουρανούς, στο Πάνθεον των ευεργετών της ανθρωπότητας, όταν αναγνωριστεί όχι μόνο ως ποιητής, αλλά κυρίως ως

προφήτης, ως παγκόσμιος δάσκαλος, ως αναμορφωτής. Κι αυτό γιατί:

«παραμονεύει ξεσκέπαστη πίσω απ' τον στίχο του η Αλήθεια...»

---

(1) Ζώντας συνεχώς στο εξωτερικό δεν ήμασταν σε θέση —όταν γράφαμε— να γνωρίζουμε συστηματικότερα την κίνηση γύρω από τον Παλαμά. Έκτοτε ήρθαν σε γνώση μας: η περιεκτική, παρά τη συντομία της, μελέτη του κ. Η. Π. Βουτιερίδη· «Κωστής Παλαμάς» από την Άλκη Θρύλου, όπου γίνεται μια γενναία προσπάθεια να αποτυπωθεί ο ποιητής· η άξια κάθε προσοχής, βαθυστόχαστη μελέτη του κ. Δημητρίου Σ. Βεζάνη, «Ο Παλαμάς Φιλόσοφος» — Ψυχάρης, Παλαμάς· και η πιο ολοκληρωμένη —από άποψη πληροφοριών και παρουσίασης— μελέτη, που βρίσκεται στο πανηγυρικό τεύχος για τον Κωστή Παλαμά του λογοτεχνικού περιοδικού «Νέα Ζωή» (Περίοδος Γ΄ — Τόμος ΙΓ΄ — Τεύχος 6), Απριλίου 1926, το οποίο εκδίδεται στην Αλεξάνδρεια. Στο πανηγυρικό αυτό τεύχος υπάρχει πλουσιότατη βιβλιογραφία των πιο σημαντικών εργασιών, δικών μας και ξένων, για τον Κωστή Παλαμά. Πρέπει εδώ να ευχαριστήσουμε τον πολύτιμο φίλο μας κ. Αθανάσιο Αθανασούλη —τον ακούραστο συγγραφέα και κοινωνιολόγο— ο οποίος, μαθαίνοντας για την πρόθεσή μας να ασχοληθούμε με το έργο του Παλαμά, είχε την ευγενική έμπνευση να μας στείλει από την Αίγυπτο αυτό το πολύ περιεκτικό τεύχος.

ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΞΕΝΟΜΑΝΙΑ

Δημοσιεύθηκε ενυπόγραφα στον αθηναϊκό «Εμπρός» στις 8 Μαΐου 1927.

«Εγώ είμ' ερωτοπλάνταχτος κι ελληνολάτρης είμαι...»

(Οι Καημοί της Λιμνοθάλασσας — Κωστής Παλαμάς)

Ο Έλληνας που μπαίνει για πρώτη φορά στη «Salle des pas perdus» του Πανεπιστημίου των Παρισίων κυριεύεται από αίσθημα συγκίνησης, θαυμασμού και ευγνωμοσύνης βλέποντας δύο μεγαλοπρεπή αγάλματα που δεσπόζουν εκεί μέσα σε όλη την αίθουσα, και διαπιστώνοντας πως το ένα παριστάνει τον Όμηρο, τον τυφλό αοιδό, κρατώντας τη λύρα, και το άλλο τον Αρχιμήδη, με τον διαβήτη και τη σφαίρα στα χέρια.

Έτσι οι Γάλλοι, μέσα στη διακριτική τους αμεροληψία, καταπνίγοντας κάθε εθνικό ψευδαίσθημα, υποκλίνονται μπροστά στην αλήθεια, διδάσκοντας στη φοιτώσα νεολαία και σε όσους επισκέπτονται το πανεπιστήμιό τους τι οφείλει ο πολιτισμένος κόσμος στην Ελλάδα. Αυτή η ψυχική διάθεση και ευθυδικία των Γάλλων αποδεικνύει —όσο ίσως τίποτε άλλο πιο ξεκάθαρα— το απρόσιτο ύψος στο οποίο βρίσκεται η μεγάλη πατρίδα του Βολταίρου, του Βίκτωρος Ουγκώ, του Φρανσουά Κοπέ, του Σατωβριάνδου, του Λαμαρτίνου, του υμνητή του θανάτου του Σωκράτη.

Μέσα από την ανέγερση εκείνων των αγαλμάτων στο ανώτατο μεταλαμπαδευτήριο της Γαλλίας, εκφράζεται αφενός η ευγνωμοσύνη των Γάλλων προς την Ελλάδα, αφετέρου η αναγνώριση ότι πάνω στον Όμηρο (που συμβολίζει την ποίηση και την τέχνη) και τον Αρχιμήδη (που

εκπροσωπεί τις θετικές επιστήμες και τη λογική) στηρίζεται ολόκληρος ο πολιτισμός, ολόκληρη η τέχνη και η επιστήμη.

Οι Γάλλοι εξάλλου διακηρύττουν μεγαλόφωνα πως, από όλους τους θησαυρούς και τα αριστουργήματα του πλουσιότατου Μουσείου του Λούβρου, το ωραιότερο είναι η Αφροδίτη της Μήλου, στην οποία προστρέχουν από κάθε γωνιά της γης όσοι θέλουν να πληρώσουν φόρο θαυμασμού σε αυτό το γηραιό κατοικητήριο των Μουσών.

Παρόμοια, η Παρισινή Όπερα, με την εσωτερική της διακόσμηση, προσπαθεί να εκφράσει και να προβάλει την ίδια αλήθεια: ότι η μουσική και η αρμονία γεννήθηκαν, καλλιεργήθηκαν και έφτασαν στην ανώτατη έκφρασή τους πάνω στην κλασική γη όλων μας.

Ο γνωστός επίσης Abbé Migne, με το μνημειώδες εκδοτικό του έργο, κατάφερε να κάνει γνωστή και προσιτή σε όλους σχεδόν ολόκληρη την ατελεύτητη σειρά της χριστιανικής ελληνικής φιλολογίας, στις πυκνές σελίδες της οποίας αντανακλάται —όχι σπάνια— ουράνια σοφία.

❧

Αν τώρα περάσουμε στην άλλη όχθη της Μάγχης και από εκεί στο Λονδίνο, τη μεγάλη αυτή μητρόπολη του κόσμου, της οποίας η επιρροή και η εκπολιτιστική δύναμη διαπερνά όχι μόνο τις θάλασσες αλλά και τους ωκεανούς, θα βρούμε το μεγαλύτερο μνημείο της δόξας της Αρχαίας Ελλάδας στο Βρετανικό Μουσείο, το οποίο, στους πλουσιότατους και απέραντους κόλπους του, περιλαμβάνει —εκτός από τα αριστουργήματα του Παρθενώνα— την πλουσιότερη συλλογή προγονικών συγγραμμάτων. Τη δόξα της Αρχαίας Ελλάδας, κάτω από τον ομιχλώδη ουρανό του Λονδίνου, διακηρύττει σαν ύμνος απόλυτος το Βρετανικό Μουσείο σε όλους τους προσκυνητές που καταφθάνουν από κάθε σημείο της απέραντης αυτοκρατορίας.

Αυτή τη δόξα κατάφερε ο Σέλλεϋ να την περικλείσει στην ακόλουθη φράση, που ανοίγει ωκεανούς σκέψης και

ανάπτυξης: «Είμαστε όλοι Έλληνες· οι νόμοι μας, η φιλολογία μας, η θρησκεία μας, οι τέχνες μας —έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα». (1) Πριν από λίγους μήνες, ο ίδιος ο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας, κ. Μπάλντουιν, που καμαρώνει και υπερηφανεύεται για την ελληνική κλασική του παιδεία, στην ετήσια συνέλευση που προήδρευε στο Λονδίνο των μελών της εν Αθήναις Αγγλικής Σχολής, πλέκοντας ανάμεσα σε άλλα το εγκώμιο της Αρχαίας Ελλάδας, είπε και τα εξής αξιοσημείωτα: «Ο Σεπτέμβριος του 490 π.Χ. αποτελεί για μένα χρονολογία πιο σημαντική από τον Αύγουστο του 1914. Ο δυτικός πολιτισμός σώθηκε στη βρεφική του ηλικία στον Μαραθώνα, και μια δεκαετία αργότερα στη Σαλαμίνα. Ως άνθρωπος που φιλοδοξεί να κατευθύνει τις τύχες μιας από τις πρώτες χώρες του κόσμου, κατανοώ τι οφείλουμε στην Ελλάδα, που ελευθέρωσε τη Δύση και χάραξε τον δρόμο τον οποίο, με δισταγμούς και σταθμούς, αλλά σταθερά, αγωνιζόμαστε να διατρέξουμε. Η Αγγλία, που είναι η σημερινή εστία της ελευθερίας και των ελεύθερων θεσμών —όπως και κάθε άλλη χώρα που προσπαθεί να ακολουθήσει τον δρόμο που χαράχτηκε— οφείλει πρόθυμα να αναγνωρίζει το χρέος της προς την Ελλάδα».

❧

Η σοφή τέλος Γερμανία δεν υστερεί καθόλου ως προς τη λατρεία και τον θαυμασμό της για το αθάνατο ελληνικό πνεύμα, αλλά αναγνωρίζει πλήρως τον αναμορφωτικό χαρακτήρα των ελληνικών συγγραμμάτων. Μπορεί κανείς να πει ότι ολόκληρο το εκπαιδευτικό της σύστημα στηρίζεται στις άξιες κάθε προσοχής συστάσεις του ολύμπιου Γκαίτε: «Πρέπει κανείς να μελετά τους σύγχρονούς του· περισσότερο όμως τους συγγραφείς των περασμένων εποχών· χρειάζεται να μελετά κανείς τον Μολιέρο, τον Μίλτωνα, τον Σαίξπηρ· αλλά πριν απ' όλα... τους αρχαίους Έλληνες, και πάντα τους αρχαίους Έλληνες». (2)

Ο εκδοτικός οίκος B. G. Teubner, στη Λειψία, αποτελεί την ανώτατη προσπάθεια του νεότερου κόσμου για τη διάδοση και την εκτύπωση των αρχαίων ελληνικών συγγραφέων, καθώς και εκείνων των βοηθημάτων που καθιστούν πιο προσιτό και πιο διαυγές το απρόσιτο μεγαλείο της προγονικής σοφίας.

❧

Κι ενώ έτσι έχουν τα πράγματα, και ολόκληρη η Δύση γονατίζει με θαυμασμό και λατρεία μπροστά στους μεγάλους μας προγόνους (των οποίων η επίδραση, όπως καλά κατανοεί κανείς από τη μελέτη των γεμάτων φως και αλήθεια, ομορφιά και αρμονία έργων του κ. Κωστή Παλαμά, ξανάζωσε και από τη στάχτη γέννησε τη Νεότερη Ελλάδα, της οποίας η σημερινή πνευματική αναγέννηση αποτελεί περίοδο που τιμά την ίδια την Αρχαία) —διαπιστώνουμε με λύπη ότι άρχισαν στην Ελλάδα και σε όλο τον Ελληνισμό να ξεφυτρώνουν ζιζάνια και δοκησίσοφοι, που δεν έχουν καμία ιδέα περί επιστήμης, τέχνης, αρετής, αρμονίας, αλήθειας, αγάπης, θυσίας, και θέλουν να βάλουν φραγμούς ανάμεσα στη Νεότερη Ελλάδα και στην πηγή κάθε γνώσης και κάθε καλού, την αρχαία ελληνική φιλολογία. Από την άλλη, μέσα από τη συστηματική υπονόμευση και την περιφρόνηση για οτιδήποτε νεοελληνικό, προσπαθούν να αποσπάσουν την προσοχή του ελληνικού λαού από τις εθνικές παραδόσεις και την προγονική του κληρονομιά —τη μόνη ελπίδα, την πιο ένδοξη και ανταγωνιστική προς την Αρχαία, πορεία.

Κι έτσι —ακόμη και στα πιο απομακρυσμένα χωριά της Ελλάδας— βλέπουμε την άλλοτε υπερήφανη για τις εθνικές της παραδόσεις και τη γλώσσα της οικογένεια να προσπαθεί να μεταδώσει στις τρυφερές υπάρξεις ξένες γλώσσες, περιφρονώντας... την ελληνική. Και προτιμά η Ελληνίδα μητέρα να εμπιστευτεί την εκπαίδευση των παιδιών της σε προπαγανδιστικές σχολές, που διαστρεβλώνουν τον χαρακτήρα και την αντίληψή τους, και τα πάντα —γιατί η

ίδια η κυρία επιθυμεί να ακούει τα παιδιά της να μιλάνε γαλλικά, ή αγγλικά ή γερμανικά.

Βέβαια, η εκμάθηση ξένων γλωσσών επιβάλλεται δια σιδηράς χειρός. Ούτε παραγνωρίζουμε την αξία της ξένης επιστήμης, ή ενός Ντάντε, Ουγκώ, Γκαίτε, Σαίξπηρ ή Βύρωνα. Θα ήμασταν τυφλοί κι ανόητοι. Αλλά το να παραμελεί κανείς την εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής ή τη μελέτη ενός Κωστή Παλαμά και να προστρέχει σε ξένες γλώσσες και ξένες πηγές, για την επιστήμη, την τέχνη, την αρμονία, την αρετή ή τη μόρφωση —το θεωρούμε έσχατη πλάνη κι αμάθεια.

Και βλέπουμε την Πολιτεία να αδιαφορεί μπροστά σε αυτή την κατάσταση και την υπονόμευση κάθε ελληνικού πράγματος. Ούτε ο κλήρος, ούτε οι δάσκαλοι, ούτε ο τύπος ή οι συγγραφείς σηκώθηκαν με τη δέουσα ένταση για να καταπνίξουν αυτή τη νέα νοοτροπία, που κυοφορεί πολύ σοβαρούς κινδύνους για την πρόοδο του Ελληνισμού, υπονομεύοντας την ίδια του την ύπαρξη. Κανείς δεν σηκώθηκε για να οργανώσει σταυροφορία υπέρ των πατρικών ηθών, εθίμων, της προγονικής κληρονομιάς. Κανείς δεν αποκάλυψε την εκπληκτική δύναμη αναμόρφωσης και προαγωγής προς τα ύψιστα σημεία της αλήθειας, της επιστήμης, της ευδαιμονίας, που βρίσκεται στα Απομνημονεύματα του Σωκράτη, στην Απολογία του Πλάτωνα, στα Σατυρικά Γυμνάσματα. Βάση κάθε προόδου και προκοπής δεν είναι οι ξένες γλώσσες και η ξενομανία, αλλά η εκρίζωση, μέσα από την ίδια μας την ψυχή, της αμάθειας, της δοκησισοφίας, της ηδυπάθειας, της σκληροκαρδίας· τα μόνα μέσα, τα μόνα συγγράμματα που —μέσα από τους αιώνες— απέδειξαν ότι μπορούν να μεταμορφώσουν ακόμη και τους πιο ατίθασους χαρακτήρες και φύσεις, είναι... τα ελληνικά: αυτά εξημέρωσαν και κατέκτησαν την υπερήφανη Ρώμη· η εξαιρετικά αναμορφωτική τους δύναμη είναι εκείνη που μεταμόρφωσε την άγρια και βάρβαρη Δύση σε πολιτισμένο κόσμο, όπου κατοικεί η ευνομία, η δικαιοσύνη, η επιστήμη, η μουσική...

Ευγένεια ψυχής πρέπει να επιδιώκει η Ελληνίδα μητέρα· καλλιέργεια του πνεύματος, της καρδιάς, μέσα από τα κατ' εξοχήν συγγράμματα της αρμονίας και της ομορφιάς, όπως αυτά της Αρχαίας Ελλάδας, όπως αυτά του Κωστή Παλαμά. Και ύστερα τη γνώση ξένων γλωσσών. Αλλιώς, όποιος σπέρνει τον άνεμο, θερίζει την καταιγίδα. Η ψυχική ευγένεια έρχεται ΠΡΩΤΗ· ύστερα οι γλώσσες...

---

(1) «We are all Greeks. Our laws, our literature, our religion, our arts—have their root in Greece». — Shelley. [Μετάφραση: «Είμαστε όλοι Έλληνες. Οι νόμοι μας, η φιλολογία μας, η θρησκεία μας, οι τέχνες μας — έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα».]

(2) «Man studiere die Zeitgenossen: — man studiere Molière, man studiere Shakespeare: — aber vor allem, die alten Griechen und immer die alten Griechen». — Goethe. [Μετάφραση: «Πρέπει κανείς να μελετά τους συγχρόνους του· περισσότερο όμως τους συγγραφείς των περασμένων εποχών· ανάγκη να μελετά κανείς τον Μολιέρο, τον Μίλτωνα, τον Σαίξπηρ· αλλά πριν απ' όλα... τους αρχαίους Έλληνες, και πάντα τους αρχαίους Έλληνες».]

ΟΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΑΙ ΜΑΣ

Άρθρο δημοσιευμένο ενυπόγραφα στον αθηναϊκό «Εμπρός» τον Ιούνιο του 1927.

Αν υπάρχει ζήτημα που πρέπει να τραβήξει πάνω του την έντονη προσοχή της Πολιτείας, αυτό είναι αναμφίβολα το εκπαιδευτικό. Πράγματι, το μέλλον, η ευημερία, η ευδαιμονία και η ευστάθεια του κράτους εξαρτώνται απόλυτα από τη σωματική και ψυχική υγεία της νεολαίας.

Αν όμως κανείς εξετάσει από κοντά τη συνολική εκπαιδευτική κίνηση της Ελλάδας μας —όπως αυτή παρουσιάζεται με τους διάφορους εκπαιδευτικούς ομίλους και οργανώσεις και με τα ιδεώδη που σαφώς διατυπώνονται στα σχετικά περιοδικά και στα επίσημα ή ανεπίσημα όργανά τους— αποκομίζει την τραγική εντύπωση ότι οι διάφοροι αναμορφωτές προβάλλουν μπροστά από τα μεγαλύτερα και πιο σοβαρά προβλήματα με τα οποία μπορεί να ασχοληθεί το κράτος, χωρίς καν να έχουν συνείδηση της ουσίας των πραγμάτων.

Διαβάστε τις διάφορες διατριβές των περισσότερων αναμορφωτών μας. Χάνονται όλοι σε απεραντολογίες. Οι περισσότεροι απ' αυτούς έχουν φοιτήσει σε πανεπιστήμια της Δύσης, απ' όπου έφεραν άφθονο το σκοτάδι και τη δοκησισοφία. Όλα μέσα στην ψυχή τους βρίσκονται άτακτα ριγμένα. Μένοντας δύο ή τρία ή και τέσσερα χρόνια στην Ευρώπη —και μάλιστα στη «σοφή» Γερμανία— νομίζουν ότι έφτασαν στο έσχατο άκρο της τελειότητας και της επιστήμης· ότι σε αυτούς έλαχε το μονοπώλιο και ο κλήρος της αναγέννησης και της αναμόρφωσης της πατρίδας. Αυτοί θα διορθώσουν τα κακώς έχοντα.

«Αφότου απελευθερώθηκε η Ελλάδα —τους ακούτε να λένε — παραστρατήσαμε·

αν θέλαμε να προχωρήσουμε, θα έπρεπε να αρχίσουμε από εκεί

που θα έπρεπε εδώ και εκατό χρόνια να ξεκινήσουμε...»

Όλα λοιπόν γύρω μας —κατά τον σοφό μας αναμορφωτή— είναι στραβά κι ανάποδα. Κι η Ελλάδα βαδίζει... τον δρόμο της απώλειας. Ευτυχώς όμως —μέσα στη μεγάλη μας δυστυχία— υπάρχουν αυτοί οι αναμορφωτές μας, οι... «οξυδερκείς», που θα μας δείξουν και τον σωστό δρόμο!

❧

Θα ήταν ευτύχημα αν πράγματι υπήρχαν ανάμεσα σε αυτούς τους αναμορφωτές εκείνοι που να έχουν μπει στην ουσία του προβλήματος: αυτοί δηλαδή που γνωρίζουν σε τι αποβλέπει κυρίως και πρωτίστως η εκπαίδευση και πώς παίρνει αυτή τον προορισμό της· αυτοί δηλαδή που έχουν μελετήσει και βρει την ουσία της εκπαίδευσης, τον σκοπό προς τον οποίο τείνει, και... τα μέσα ή τις αληθινές μεθόδους, τα οποία —πραγματοποιούμενα, εφαρμοζόμενα— δίνουν την πλήρη ικανοποίηση στο ζήτημα.

Όπως είπαμε, δυστυχώς, από τις διατριβές και τα ιδεώδη των διάφορων αναμορφωτών μας, που παντοιοτρόπως προσπαθούν να επιβάλουν τυφλές ως επί το πλείστον αντιλήψεις στον όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κύκλο αναγνωστών και πολιτών, αποκομίσαμε την εντύπωση ότι δεν έχουν τίποτα το καθορισμένο και αποκρυσταλλωμένο μέσα τους. Όλα περιστρέφονται μέσα στην ψυχή τους άτακτα κι ασυγκρότητα.

Στις διατριβές τους θα ακούσετε ασταμάτητα να γίνεται λόγος για τον Wundt, τον Freud, τον Πεσταλότσι, για όλους τέλος τους ξένους παιδαγωγούς του τελευταίου αιώνα και των συγχρόνων. Με την παράταξη όμως επιβλητικών ξένων ονομάτων δεν λύνεται το πρόβλημα.

Για τους μεγάλους όμως και ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΕΣ, ούτε λόγος γίνεται σε αυτές τις διατριβές. Για εκείνους που έθεσαν ΟΧΙ ΜΟΝΟ ΤΙΣ ΒΑΣΕΙΣ, αλλά και... την ΚΟΡΥΦΗ στην παιδαγωγία και το αναμορφωτικό οικοδόμημα, δεν θα σας πουν ούτε λέξη. Άδικα θα προτείνατε το αυτί σας, προσδοκώντας μάταια να σας μιλήσουν γι' αυτούς. Γιατί αυτή η σιωπή; —θα αναρωτηθείτε δικαίως. Πολύ απλά: γιατί δεν έχουν ΙΔΕΑ περί παιδαγωγικής, όσο κι αν κατέχουν διπλώματα και περγαμηνές.

Θα σας μιλήσουν για... «τις τελευταίες προόδους της παιδαγωγίας» και «για την εφαρμοσμένη και πειραματική παιδαγωγία» και «περί ψυχοσύστασης» και «ψυχανάλυσης» και «περί βασικής παιδαγωγικής αρχής, πώς μορφώνουμε πραγματικά το παιδί, ενώ στηριζόμαστε στη δική του ψυχοσύσταση, που φανερώνεται καθαρά στην κλίση του»... και άλλες τέτοιες ανοησίες, που ούτε οι ίδιοι τις έχουν χωνέψει, ούτε εκείνοι που τους τις δίδαξαν.

❧

Εμείς, ταπεινοί χειριστές του καλάμου, αφιερώνοντας —όπως κι έχουμε ήδη αφιερώσει— όλο σχεδόν τον διαθέσιμο χρόνο μας στο να κατανοήσουμε τι συμβαίνει γύρω μας και μέσα μας, καταλήξαμε στο ακλόνητο συμπέρασμα ότι το μέγιστο πρόσκομμα στο να βλέπει κανείς την αλήθεια μέσα στα πράγματα είναι η δοκησισοφία. Το να νομίζει δηλαδή κανείς ότι ξέρει κάτι, χωρίς να το ξέρει· και να έχει επιπλέον την αξίωση και το θράσος να το μεταδίδει και σε άλλους, και να επιβάλλει τις τυφλές του αντιλήψεις.

Εκείνος που ΠΡΩΤΟΣ διέκρινε αυτή τη μέγιστη, για την πρόοδο και την ψυχική προαγωγή του ατόμου, της κοινωνίας, του έθνους, της ανθρωπότητας, αλήθεια, ήταν ο Σωκράτης· κι από τη στιγμή που τη διέκρινε, έθεσε ως κύριο σκοπό την καταπολέμηση της δοκησισοφίας μέσα στην αθηναϊκή πολιτεία στην οποία ζούσε. Δύσκολα όμως ανέχεται η κοινωνία —και ο δοκησίσοφος— τον έλεγχο. Αποτέλεσμα

αυτής της ζωής του Σωκράτη ήταν, αφενός, η καταδίκη του σε θάνατο· αφετέρου όμως, η δημιουργία ενός Πλάτωνα, του ΜΕΓΙΣΤΟΥ των αιώνων αναμορφωτή, εκπαιδευτή και παιδαγωγού· ενός Ξενοφώντα, του οποίου η δόξα —στο ίδιο πάντα πεδίο— είναι αθάνατη και παγκόσμια. Ο Σωκράτης λοιπόν απέδειξε ΕΜΠΡΑΚΤΩΣ ότι γνώριζε την παιδαγωγική και αναμορφωτική επιστήμη.

Ας πάψουν λοιπόν οι Έλληνες αναμορφωτές και παιδαγωγοί να στρέφουν το βλέμμα προς τη Δύση, προτού εξαντλήσουν την προγονική, σχετικά με αυτό, πανίσχυρη κληρονομιά. Οι παιδαγωγικές μέθοδοι του Σωκράτη είναι τόσο ασφαλείς, ώστε γέννησαν έναν Πλάτωνα. Οι ίδιες πάλι μέθοδοι —μέσα από τον Ξενοφώντα, τον Πλάτωνα και τον Κέβητα διασωθείσες— δημιούργησαν τον γίγαντα Αριστοτέλη, το κορύφωμα της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και επιστήμης.

❧

Ως συμπέρασμα λοιπόν αυτής της γρήγορης επισκόπησης προκύπτει ότι Σωκράτης, Ξενοφών, Κέβης, Πλάτων, Αριστοτέλης ΓΝΩΡΙΖΑΝ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΖΑΝ ΜΕ ΑΠΟΛΥΤΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΙΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΕΣ, ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΥΣ. Αυτές λοιπόν ας μάθουν οι κύριοι αναμορφωτές μας. Ας μάθουν δηλαδή τη Μαιευτική, τον Έλεγχο, την Προτρεπτική. Αν όμως ΑΓΝΟΟΥΝ την αρχαία ελληνική, ας μάθουν τις ίδιες μεθόδους από την ανεξάντλητη πηγή ψυχικής προώθησης και ανάτασης, την οποία αποτελούν τα απαράμιλλα έργα του Κωστή Παλαμά, που χρησιμοποιεί τις ίδιες μεθόδους. Γιατί ο μέγας μύστης της Νεότερης Ελλάδας έχει συγκεντρώσει στο γεμάτο φως έργο του ολόκληρη την Αρχαία Ελλάδα· έχει κατανοήσει την εν τω παντί Αλήθεια και έχει μυηθεί σε όλα τα μυστήρια της εκπαίδευσης, της αναμόρφωσης, της αναπλάσεως. Στον Παλαμά έχουμε αναζωντανεμένους σε ένα πρόσωπο τον Όμηρο, τον Ορφέα, τον Αρχίλοχο και τον

Σωκράτη, τον Πλάτωνα, τον Ξενοφώντα και τον Αριστοτέλη, τον Πλούταρχο και τον Πρόκλο. Χειρίζεται κι αυτός με άριστη τεχνική και καταπληκτική δεινότητα τις τρεις εκείνες αναμορφωτικές μεθόδους, στις οποίες βρίσκεται ολόκληρο το μυστήριο της ψυχικής ανάπτυξης και της σοφίας.

Ας μη ξεχνάμε ότι τα ελληνικά γράμματα έχουν τέτοια αναμορφωτική δύναμη, ώστε —μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης— διαδομένα από τους Έλληνες λογίους σε όλη τη βυθισμένη στο σκοτάδι της πρόληψης και της πλάνης βάρβαρη Δύση, τη μεταμόρφωσαν από ημιάγρια σε πολιτισμένη: τέτοια είναι τα δώρα του θεού Απόλλωνα, του κατ' εξοχήν θεού της Αρχαίας Ελλάδας.

Ας πάψουν λοιπόν οι νάνοι και οι βάτραχοι να κοάζουν ενάντια στους Προγόνους και τους Προγονολάτρες.

ΤΑ ΣΑΤΥΡΙΚΑ ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ Κ. ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ
ή

ΠΡΟΦΗΤΑΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΑΙ

Δημοσιεύθηκε ενυπόγραφα στον αθηναϊκό «Εμπρός» στις 11/7/1927.

Αν μεταξύ των κοινωνικών τάξεων οι πιο πολυάριθμοι είναι οι γεωργοί —αυτοί δηλαδή που περιποιούνται τη γη, και σπέρνοντας και καλλιεργώντας αποκομίζουν πλούσιο τον θερισμό και τους καρπούς— σπανιότατοι ανάμεσα στους ανθρώπους είναι οι πραγματικοί, οι άξιοι του ονόματος καλλιεργητές της ψυχής, αυτοί που σπέρνουν σαν πνευματικό σπόρο τον λόγο, ο οποίος, γονιμοποιώντας την καρδιά και τον νου, φέρνει ως καρπούς τις καλές πράξεις και τις αγαθές αποφάσεις, γινόμενος έτσι αίτιος των μέγιστων ωφελειών για την κοινωνία και την ανθρωπότητα.

Τους αγαθούς καλλιεργητές της ανθρώπινης ψυχής η χριστιανική ονοματολογία τους γνωρίζει με τη λέξη «προφήτης», ενώ η νεότερη με τη λέξη «αναμορφωτής» ή «εκπαιδευτής» —η τελευταία λέξη χρησιμοποιούμενη με την ευρεία της σημασία.

Ο πολύς όμως κόσμος, με τη λέξη «προφήτης», αντιλαμβάνεται συνήθως αυτόν που μπορεί να προβλέψει τα μέλλοντα. Από πείρα γνωρίζουμε ότι ακόμη και ανάμεσα στους περισσότερους εγγράμματους επικρατούν, ως προς τη σημασία αυτής της σεμνής λέξης, μάλλον παράδοξες και παραπλανητικές γνώμες και αντιλήψεις. Νομίζει ως επί το πλείστον ο απλός άνθρωπος, κι όποιος δεν συνηθίζει να εμβαθύνει ή να αναζητά την ουσία των πραγμάτων, ότι προφήτης είναι αυτός που προλέγει τους σεισμούς, τις θεομηνίες, τις μάστιγες, τους πολέμους, τις ξηρασίες. Πράγματι, αυτό σημαίνει η λέξη, με τη διαφορά ότι τα

προλεγόμενα δεινά είναι αλληγορικά, υποκρύπτοντας ηθικές καταστάσεις.

Ο σοφός αντίθετα θεωρεί ως προφήτες τους κατά πολύ ξεχωριστούς εκείνους θείους ανθρώπους, οι οποίοι —μέσα από πολυχρόνια άσκηση κάθε είδους αρετής— κατάφεραν να μπουν στα θεία μυστήρια και να γνωρίσουν τους θείους και ύψιστους νόμους που διέπουν το σύμπαν, την ανθρωπότητα, την κοινωνία, την ψυχική εξέλιξη του καθενός. Αυτοί οι σπάνιοι άνδρες, μυημένοι στην εν τω παντί Αλήθεια, εγείρονται σαν τηλαυγείς φάροι στη μέση της κοινωνίας, για να καθοδηγήσουν όσους κάθονται στο σκοτάδι και τη σκιά του θανάτου προς τη Ζωή και τη Μακαριότητα, που οι ίδιοι απολαμβάνουν.

Σύμφωνα μ' αυτά, ένας πραγματικός προφήτης δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά ελεγκτής της κακίας, συγχρόνως όμως και ο πιο ενθουσιώδης απ' όλους τους υμνητές της αρετής. Όμως αυτός που ελέγχει την κακία και τη μηδαμινότητα και την ταπεινότητα της κοινωνίας μέσα στην οποία ζει, προσπαθώντας έτσι να την ξυπνήσει και να γεννήσει στην ψυχή όσων έχουν αυτιά για να ακούσουν τον έρωτα «προς τα κορφοβούνια», τον έρωτα προς το Καλό και το Αγαθό —τραβάει πάνω του τον θυμό συνήθως εκείνων ακριβώς που ευεργετεί, θερίζοντας ως επί το πλείστον τη δίωξη, την παρεξήγηση, τη μαστίγωση, τον... θάνατο!

Η Αρχαιότητα, στο πρόσωπο του Σωκράτη, γνώρισε έναν από τους πιο ευγενείς αιώνιους προφήτες και αναμορφωτές. Ολόκληρη η ζωή του δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ένας διαρκής αγώνας για την αφύπνιση των Αθηναίων, ένας διαρκής, αδιάπτωτος και γενναιότατος έλεγχος της διεφθαρμένης κοινωνίας μέσα στην οποία ζούσε. Προσπαθούσε ο Σωκράτης να αποκαλύψει την αμάθεια, την πλάνη, την άγνοια και τη δοκησισοφία των Αθηναίων, παροτρύνοντας και παρακινώντας έτσι όσους ήλεγχε προς τα καλύτερα, προς τη γνώση, την επιστήμη, την προπαρασκευή δηλαδή για τις καλές, τις κοινωφελείς πράξεις και αποφάσεις. Γνωστός ο θάνατός του με το κώνειο. Είναι όμως επίσης γνωστό ότι ο Σωκράτης, ο πραγματικός αυτός προφήτης και αναμορφωτής,

δημιούργησε έναν Πλάτωνα, έναν Ξενοφώντα, έναν Αριστοτέλη —ανάμεσα σε τόσους άλλους. Τρεις ήταν οι μέθοδοι που εφάρμοζε: η Μαιευτική —μέσω της οποίας οδηγούνταν στο φως, μέσα στην ψυχή του υποψηφίου, αλήθειες που κοιμούνταν για τη Σοφία· ο Έλεγχος, μέσω του οποίου επιτυγχανόταν η «γνώση εαυτού», καθώς και η διάκριση ανάμεσα στο αληθές και το ψευδές, το ωφέλιμο και το βλαβερό· και η Προτρεπτική ή Ερωτική —μέσω της οποίας ο Σωκράτης γεννούσε, συνήθως στην ψυχή των νέων, τον έρωτα προς το πραγματικά Καλό και Αγαθό, προς την ουσία των Όντων.

Τις ίδιες μεθόδους με τον Σωκράτη χρησιμοποιούν όλοι όσοι είναι άξιοι του ονόματος προφήτες και αναμορφωτές. Η ουσία της μεθόδου είναι ο Έλεγχος —από εδώ κι η θύελλα που ξεσπά εναντίον τους από την ελεγχόμενη κοινωνία.

Τέτοιους θαρραλέους προφήτες έχει να επιδείξει άφθονους ο ιουδαϊκός λαός. Αυτοί οι μάρτυρες της αλήθειας σηκώθηκαν με θάρρος για να μαστιγώσουν και να καυτηριάσουν το πολύμορφο και αποκρουστικό τέρας της κακίας της ιουδαϊκής κοινωνίας. Τον θάνατο είχαν ως αμοιβή αυτοί οι μέγιστοι αναμορφωτές. Αυτή ακριβώς τη μωρή και κακούργα στάση της ιουδαϊκής κοινωνίας απέναντι στους μέγιστους ευεργέτες της, τη στηλιτεύει ως εξής ο Χριστός —εγείροντας έτσι το μέγιστο και μεγαλοπρεπέστατο μνημείο για τη μακρά και ιερή χορεία των μαρτύρων της Αλήθειας, των Προφητών, των Αναμορφωτών, κάθε εποχής και τόπου, είτε Αρχίλοχοι ονομάζονται αυτοί, είτε Σωκράτες, Πλάτωνες, Ιωάννες Βαπτισταί, Στέφανοι, Μάρτυρες, Χρυσόστομοι, Γαλιλαίοι...

«Διά τούτο ιδού, εγώ αποστέλλω προς υμάς Προφήτας και Σοφούς και Γραμματείς και εξ αυτών αποκτενείτε και σταυρώσετε και εξ αυτών μαστιγώσετε εν ταις συναγωγαίς υμών, και διώξετε από πόλεως εις πόλιν· όπως έλθη εφ' υμάς παν αίμα δίκαιον εκχυνόμενον επί της Γης, από του αίματος Άβελ του δικαίου, έως του αίματος Ζαχαρίου υιού Βαραχίου, ον εφονεύσατε μεταξύ του ναού και του θυσιαστηρίου. Αμήν λέγω υμίν, ήξει πάντα ταύτα επί την γενεάν ταύτην.

Ιερουσαλήμ, Ιερουσαλήμ, η αποκτείνουσα τους προφήτας και λιθοβολούσα τους απεσταλμένους προς αυτήν...» (Ματθαίος κγ΄, 34-37) (1)

Διά της λέξεως «Ιερουσαλήμ» πρέπει κανείς να εννοεί την πανταχού και πάντοτε ανθρώπινη κοινωνία, που διαρκώς ζει μέσα στη διαφθορά και την κακία και εξανίσταται ενάντια σε κάθε έλεγχο της άθλιας, της αισχρής και ποταπής διαγωγής της.

❧

Ανακεφαλαιώνοντας τα παραπάνω, επαναλαμβάνουμε ότι πραγματικός προφήτης και αναμορφωτής είναι εκείνος ο άνθρωπος που κατορθώνει να υψωθεί —μέσα από πολύχρονη άσκηση της αρετής και αναζήτησης της αλήθειας και της σοφίας— πάνω από τις προλήψεις, τη δεισιδαιμονία, την πλάνη, την άγνοια, την κακοδαιμονία —με μια λέξη— την κακία των συμπατριωτών του. Ένας τέτοιος θείος άνδρας δεν ανήκει σε καμία πατρίδα, σε καμία εποχή, αλλά στην ανθρωπότητα και την αιωνιότητα, ευεργετώντας πάντα όποιον προστρέχει σ' αυτόν —χωρίς διάκριση φυλής ή έθνους, θρησκείας ή επαγγέλματος.

Ας μη ξεχνάμε ότι ο Σωκράτης, μέσω του Ελέγχου της αμάθειας, της άγνοιας, της πλάνης, της δοκησισοφίας, εκπαίδευσε την ευγενή πλειάδα των μαθητών του, διαπλάθοντας Κέβητες, Ξενοφώντες, Πλάτωνες.

Ο Πλάτωνας ομοίως, μέσω του Ελέγχου, δημιούργησε τον Αριστοτέλη και παιδαγωγεί μέχρι σήμερα κάθε άνθρωπο που προστρέχει σ' αυτόν για φωτισμό και διάπλαση.

Ο Έλεγχος... Ιδού το φάρμακο της διαφθοράς και της νόσου της κοινωνίας μας· ιδού το μέσο της προόδου και της ψυχικής ανάπτυξης και εξέλιξης. Αλλά ας εννοηθούμε —ο Έλεγχος όχι της κακίας του πλησίον, αλλά της ΔΙΚΗΣ ΜΑΣ. «Charité bien ordonnée commence par soi». (2) «Ας μην αναζητούμε αντίπαλο στον γείτονα, αφού δεν υπάρχει

κανένας που να μας αντιτίθεται μέσα μας». Γιατί τότε η δεύτερη πλάνη είναι χειρότερη από την πρώτη.

Ανάμεσα στα πολυτιμότερα συγγράμματα της Νεότερης Ελλάδας είναι και τα Σατυρικά Γυμνάσματα του Κωστή Παλαμά. Το ποίημα αυτό είναι κατά κάποιον τρόπο ο καθρέφτης, μέσα στον οποίο αντικατοπτρίζονται οι πληγές της ελληνικής μας κοινωνίας, καλώντας μας προς επούλωσή τους και εξυγίανση, ανάβοντας μέσα μας την ανάγκη της εξυγίανσης και της θεραπείας, δηλαδή τον θείο έρωτα, «τη φωτιά τ' ουρανού» —για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του κ. Κωστή Παλαμά— του οποίου τα Σατυρικά Γυμνάσματα αποτελούν την καλύτερη σχολή των προφητών και αναμορφωτών, στην οποία και παραπέμπουμε όποιον ειλικρινά επιθυμεί να μάθει το επάγγελμα του εκπαιδευτή, του αναμορφωτή, του... προφήτη.

---

(1) Μετάφραση: «Γι' αυτό, ιδού, εγώ σας στέλνω προφήτες και σοφούς και γραμματείς· κι από αυτούς θα σκοτώσετε και θα σταυρώσετε, κι από αυτούς θα μαστιγώσετε στις συναγωγές σας, και θα τους καταδιώξετε από πόλη σε πόλη· ώστε να πέσει πάνω σας όλο το αθώο αίμα που χύθηκε πάνω στη γη, από το αίμα του δίκαιου Άβελ έως το αίμα του Ζαχαρία, γιου του Βαραχία, που σκοτώσατε ανάμεσα στον ναό και το θυσιαστήριο. Αλήθεια σας λέω, όλα αυτά θα πέσουν πάνω σε αυτή τη γενιά. Ιερουσαλήμ, Ιερουσαλήμ, εσύ που σκοτώνεις τους προφήτες και λιθοβολείς όσους σου στέλνονται...»

(2) «Charité bien ordonnée commence par soi» — γαλλική παροιμία. Μετάφραση: «Η φιλανθρωπία που είναι σωστά τακτοποιημένη ξεκινά από τον εαυτό μας».

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΤΟΙΑΥΤΗ

Πραγματεία δημοσιευμένη ενυπόγραφα στο Λεύκωμα των Τελειοφοίτων του Λυκείου Κωνσταντινουπόλεως, 1931.

Στο δέκατο βιβλίο της Πολιτείας του —αν δεν κάνω λάθος — ο Πλάτωνας, μέσω του Σωκράτη, ρωτά αν υπάρχει μέσο, με το οποίο να μπορεί κανείς να αναδημιουργήσει όχι μόνο κάθε υπάρχον ζώο και φυτό, αλλά επιπλέον και όλα όσα υπάρχουν στη γη και στον ουρανό, χωρίς να εξαιρείται ούτε ο ίδιος ο Ήλιος, η Σελήνη και τα αναρίθμητα άστρα. Και λύνει ο ίδιος ο Σωκράτης την απορία των ακροατών του υπενθυμίζοντάς τους ότι αυτό το παντοδύναμο και πανίσχυρο μέσο είναι απλούστατα... ο καθρέφτης. Και μπαίνει έτσι στη διερεύνηση και εξέταση μιας από τις πιο σοβαρές ιδιότητες της ψυχής, της μίμησης.

Ο ρόλος που παίζει στην καθημερινή ζωή η μίμηση είναι τόσο ποικίλος, πολύμορφος, ζωτικός, ώστε ο άνθρωπος να διακρίνεται και να ορίζεται μέσα από αυτή τη μιμητική δύναμη της ψυχής του· γνωστός δε σε πολλούς θα είναι ο ορισμός ότι ο άνθρωπος είναι ζώον μιμητικόν.

Η μίμηση είναι εκείνη που μας κάνει να απορροφούμε όλες τις εθνικές και οικογενειακές παραδόσεις· τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα, τον εθνικό μας εν γένει χαρακτήρα.

Βγαίνουμε για περίπατο· βλέπουμε μπροστά μας να ξετυλίγεται μια παράδοξη σκηνή, ένα δράμα, μια κωμωδία, από αυτά που τόσο συνηθισμένος είναι ο βίος. Επιστρέφουμε σπίτι· θυμόμαστε εκείνη τη σκηνή και τη διηγούμαστε στους γύρω μας· δηλαδή, με άλλα λόγια, αναπαριστάνουμε, αναδημιουργούμε εκείνη τη σκηνή, την... μιμούμαστε. Εκείνη τη σκηνή, αν έχουμε καλή μνήμη, μπορούμε να την αναπαραστήσουμε, να τη μιμηθούμε δέκα και εκατό και χίλιες φορές, και εφ' όρου ζωής.

Πάνω ακριβώς σ' αυτό το μυστήριο στηρίζεται το θέατρο, το μυθιστόρημα, ο κινηματογράφος· την ίδια σκηνή μπορούν να την επαναλάβουν, να την υποδυθούν, να τη μιμηθούν πάνω στη θεατρική σκηνή οι ηθοποιοί σήμερα και αύριο και μέχρι το τέλος των αιώνων. Αν την ακούσει κανείς που είναι συγγραφέας, μπορεί την ίδια σκηνή να τη μυθιστοριοποιήσει, να την αναπαραστήσει, να τη μιμηθεί δηλαδή γραπτώς. Ενώ οι ηθοποιοί τη μιμήθηκαν και έμπρακτα —όχι μόνο τα λόγια, δηλαδή, που ειπώθηκαν, τα επαναλαμβάνουν, τα μιμούνται πάνω στη σκηνή, αλλά και ό,τι άλλο συνέβη, τις πράξεις δηλαδή. Την ίδια σκηνή μπορεί κανείς να την κινηματογραφήσει. Και να την προβάλλει μέχρι το τέλος των αιώνων στις κινηματογραφικές οθόνες όχι μόνο της Ελλάδας, αλλά και ολόκληρου του κόσμου.

Ο άνθρωπος που ήταν μάρτυρας εκείνης της σκηνής και τη διηγήθηκε στους δικούς του μέσω του «λόγου», κατάφερε να την «περιγράψει», να τη «μεταδώσει» στις ψυχές των ακροατών μέσω της ακοής. Οι ηθοποιοί έκαναν το ίδιο μέσω του λόγου και της πράξης. Οι θεατές χρησιμοποίησαν επόμενα τα αυτιά και τα μάτια. Ο κινηματογραφικός τέλος προβολέας πέτυχε το δικό του θαύμα μέσω της προβολής στην οθόνη των διαδοχικά φωτογραφημένων σκηνών.

Ο άνθρωπος, ο συγγραφέας, οι ηθοποιοί, ο κινηματογραφικός προβολέας και μηχανή, είναι... μιμητές. Στην ίδια τάξη ανήκουν και οι ζωγράφοι, οι οποίοι μέσω της ζωγραφικής τους τέχνης μιμούνται τα πρόσωπα, τους ανθρώπους, τα ζώα, τα φυτά, τα τοπεία, τη φύση. Ομοίως και οι γλύπτες και οι κηροπλάστες, οι οποίοι στον άψυχο λίθο ή κερί προσδίδουν διάφορες μορφές, παρμένες από το ορατό σύμπαν. Πολλές φορές όμως αυτοί οι καλλιτέχνες μιμούνται και πλάσματα όχι του ορατού σύμπαντος, αλλά της φαντασίας. Γιατί κάθε έκφραση, είτε του εξωτερικού κόσμου, είτε του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου, είναι πάντοτε «αναπαράσταση», αναδημιουργία, μίμηση. Και η πραγματική μουσική είναι κι αυτή αναπαράσταση, μίμηση. Ο μουσικός είναι τόσο πιο τέλειος, όσο πιο τέλεια αναπαριστά, μιμείται τους διάφορους ήχους και τις σκηνές της φύσης· όπως, για

παράδειγμα, το ρέον και κελαρύζον νερό, τον φλοίσβο των κυμάτων, τον κρότο των κεραυνών, το μούγκρισμα της τρικυμίας και της θύελλας, τα πουλιά που κελαηδούν, τον μύλο που αλέθει, και ούτω καθεξής. Ο μέγιστος από τους μουσικούς των νεότερων χρόνων δίκαια είναι ο Βάγκνερ, ακριβώς γιατί έχει αναπτυγμένη σε ύψιστο βαθμό τη δύναμη της μίμησης.

Αυτός είναι ο τρομερός ρόλος της μίμησης, τον οποίο ο θείος Πλάτωνας με τόση παραστατικότητα και δύναμη μας αποκάλυψε.

Δυστυχώς όμως οι νεότεροι δεν έδωσαν την πρέπουσα προσοχή σε αυτή. Στα σχολεία μας για τόσο σπουδαία λειτουργία της ψυχής δεν γίνεται καν λόγος. Κι όμως η διδασκαλία και η ζωή, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, είναι μίμηση και αναπαράσταση και... περιγραφή, γιατί διηγούμενοι περιγράφουμε.

Αυτή η σοβαρότατη παράλειψη είναι ακριβώς ο λόγος της σύγχυσης της... επιστήμης με τη μίμηση. Άλλο επιστήμη κι άλλο μίμηση: στο μυαλό όμως των διανοουμένων, των συγγραφέων, των επιστημόνων, είναι άγνωστη αυτή η διάκριση.

Η επιστήμη δεν είναι καλλιτεχνία· άλλο επιστήμη κι άλλο καλλιτεχνία· άλλο περιγραφική ή καλλιτεχνία, και άλλο επιστήμη.

❧

Κι όμως. Πάρτε στα χέρια σας οποιοδήποτε επιστημονικό σύγγραμμα και θα διαπιστώσετε τις εξής αλήθειες: από την πρώτη σελίδα μέχρι την τελευταία δεν θα βρείτε άλλο, παρά μία διαρκή περιγραφή· πάρτε π.χ. τη ζωολογία· ο ρόλος του επιστήμονα ζωολόγου, που συνέγραψε αυτή τη ζωολογία, είναι καθαρά περιγραφικός, δηλαδή μιμητικός. Αλλά η επιστήμη δεν είναι μίμηση, δεν είναι καλλιτεχνία. Είναι κάτι άλλο, κατά πολύ ανώτερο. Πάρτε μια οποιαδήποτε γεωλογία· θα διαπιστώσετε την ίδια αλήθεια· θα βρείτε δηλαδή απ' την

αρχή μέχρι το τέλος μια περιγραφή, μια προσπάθεια αντικατοπτρισμού, μια μίμηση. Μάταια θα αναζητήσετε αιτίες, λόγους, αρχές. Το ίδιο συμβαίνει και στη χημεία, και σ' αυτή την ίδια τη φυσική. Περιγραφή, παντού περιγραφή, δηλαδή μίμηση, καλλιτεχνία, αντικατοπτρισμός. Αναζήτηση αρχών και αιτίων, πουθενά. Κάπου κάπου μια αβέβαιη θεωρία, ασταθής, πάντα διαφεύγουσα, και μεταλλασσόμενη σε σύγκρουση με την προηγούμενή της αλήθεια.

❧

Κι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ένας ζωολογικός κήπος είναι πιο τέλειος από μια βοτανική συλλογή, κι ένα ορυκτολογικό μουσείο τελειότερο μιας ορυκτολογίας. Ομοίως ένα χημείο, και μια πλούσια συλλογή φυσικών επιστημών, τελειότερα και πιο διδακτικά, και προτιμότερα από τις πιο άριστες αντίστοιχες πραγματείες. Κι αυτό γιατί εκείνα τα βιβλία, αντί ν' απευθύνονται στις λογικές δυνάμεις της ψυχής, απευθύνονται στη μιμητική της λειτουργία, στη φαντασία και τη μνήμη. Άλλη δύναμη όμως έχει η αβέβαιη και σκοτεινή παράσταση που μας δίνει η σοφή ζωολογία για ένα ζώο του νότιου ημισφαιρίου, το οποίο μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχαμε δει· κι άλλη δύναμη η μέσω των ματιών μας γνώση της μορφής και της οντότητας εκείνου του ζώου σε έναν ζωολογικό κήπο. Κι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι ζωολόγοι στα επιστημονικά τους συγγράμματα χρησιμοποιούν τόσο πολύ τις εικόνες, ενώ τα σχολεία και τα μουσεία στηρίζουν πάνω τους τη διδασκαλία τους. Τα βιβλία, οι δάσκαλοι, οι καθηγητές συνήθως παίζουν τον ρόλο καθρεφτών ή περιφερόμενων γραμμοφώνων· σε εξαιρετικές δε και σπανιότατες περιστάσεις τον ρόλο λογικών όντων.

❧

Μπορεί κανείς κατόπιν αυτής της επισκόπησης να πει ότι η σημερινή επιστήμη, σε ευρύτατα και συχνά αποκλειστικά

πεδία, στηρίζεται στην περιγραφή, στις αισθήσεις. Ο σημερινός συγγραφέας επιστημονικών βιβλίων ως επί το πλείστον δεν διαφέρει από τον καθρέφτη.

Η πραγματική αντίθετα επιστήμη στηρίζεται στο μάτι του λόγου και της ψυχής. Ιδού η διαφορά. Η σημερινή επιστήμη είναι μίμηση, καλλιτεχνία. Η πραγματική επιστήμη ασχολείται όχι με την περιγραφή, αλλά με την εν τοις ούσιν αλήθεια, με την αναζήτηση και ανεύρεση των πρώτων αρχών, των πρώτων αιτίων· όχι με τον κατοπτρισμό. Αυτή την επιστήμη, την πραγματική επιστήμη, μάταια θα την αναζητήσετε σε όλα τα πανεπιστήμια του πολιτισμένου κόσμου· είναι φυτό που πολύ δύσκολα φυτρώνει στους σκοτεινούς ορίζοντες της Δύσης.

Αυτή την επιστήμη κατείχε και κατέχει η κλασική αρχαιότητα· από τους νεότερους, όσοι πίσω από τα φαινόμενα αναζητούν τις αρχές, τους λόγους, την πραγματικότητα... που πάντα κατά τα ίδια είναι. Αυτόν τον κόσμο της πραγματικής επιστήμης μας αποκαλύπτουν τα θεόπνευστα έργα του Κωστή Παλαμά: τον κόσμο του Πνεύματος, του Νου, της Αρμονίας... του Απόλλωνα.

Η ΑΝΟΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΑΣΤΟΤΕ ΥΠΟΚΙΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Πραγματεία δημοσιευμένη ενυπόγραφα στο Λεύκωμα των Τελειοφοίτων του Λυκείου Κωνσταντινουπόλεως, 1927.

Οι φιλονικίες πάνω στο Γλωσσικό Ζήτημα έλκουν την καταγωγή τους από δύο βασικές εσφαλμένες αντιλήψεις: Οι μεν οπαδοί της Καθαρεύουσας νομίζουν ότι, υπερασπίζοντάς την, εξασφαλίζουν το μέσο με το οποίο ο καθένας θα μπορέσει ευκολότερα να μπει στο ανέσπερο βασίλειο της Αρχαίας και της Βυζαντινής Φιλολογίας, παραβλέποντας την καταφανέστατη, και με κανένα επιχείρημα ανατρέψιμη, αλήθεια ότι η Δημοτική είναι το κατάληξμα, είναι η τελευταία μορφή της Ελληνικής Γλώσσας που εξελίσσεται μέσα από τους αιώνες, και έχει τόση σπουδαιότητα και είναι τόσο τιμημένη, όσο τιμημένο είναι το όνομα «Μητέρα». Σαν να έπρεπε κανείς να περιφρονήσει τις Καρυάτιδες και τον Παρθενώνα ή την Αφροδίτη της Μήλου, επειδή δέχτηκαν την επίδραση του Χρόνου, αφού διατηρούν ακέραιη τη σφραγίδα της Αιωνιότητας και της Αρμονίας! Οι οπαδοί από την άλλη της Δημοτικής νομίζουν ότι η «πνευματική στείρωση» (όπως την ονομάζουν, τυφλωμένοι και ανίκανοι να αναγνωρίσουν την απαράμιλλη αναγέννηση των γραμμάτων στον τόπο μας, όμοιά της οποίας μάταια

θα αναζητούσε κανείς στην Ιστορία της Παγκόσμιας Φιλολογίας) είναι αποτέλεσμα... της Καθαρεύουσας, η οποία είναι δήθεν «τεχνητή» γλώσσα και όχι «ζωντανή», δεν είναι γλώσσα «που την αισθάνεται» ο λαός! Ξεχνούν και οι δημοτικιστές ότι υπάρχει κάποιος Όμηρος και κάποιος Πλάτωνας κι ένα Ευαγγέλιο και μια Λειτουργία, και ότι, εφόσον υπάρχουν αυτά (τα οποία μέσα σε ελάχιστους αιώνες

ασκούν την πανίσχυρη επίδρασή τους πάνω στην ομιλούμενη και γραφόμενη γλώσσα), δεν μπορούν ν' αρνηθούν την ύπαρξη της Καθαρεύουσας, η οποία έχει τόσα ιστορικά δικαιώματα όσα και η Δημοτική. Η Καθαρεύουσα δεν είναι τεχνητή γλώσσα, όπως ευχαρίστως φαντάζονται οι τυφλωμένοι φανατικοί εχθροί της: είναι κι αυτή κατάληξμα, είναι αποτέλεσμα της φυσικής εξέλιξης της γραπτής Ελληνικής Γλώσσας. Όλα τα άλλα επιχειρήματα, που συσσωρεύουν και οι μεν και οι δε, χτίζονται πάνω σε αυτές τις σαθρές και παραπλανητικές τους αντιλήψεις. Οι δημοτικιστές κάνουν επίσης μεγάλο θόρυβο, «γιατί ο λαός δεν αισθάνεται την καθαρεύουσα: γι' αυτό αδυνατεί να δημιουργήσει Πλάτωνες και Ομήρους!» Και ξεχνούν και παραβλέπουν, μέσα στη μυωπία τους, ότι η διγλωσσία μας δεν μας εμπόδισε ν' αναδείξουμε έναν γίγαντα ποιητή, τον Κωστή Παλαμά, που θα μπορούσε να τιμήσει κάθε φιλολογία. Μήπως επιπλέον οι Κάφροι ή οι Οττεντότοι δεν αισθάνονται καλά τη γλώσσα που μιλούν κι ίσως γράφουν; Γιατί όμως δεν δημιούργησαν Ομήρους, Πλάτωνες, Αριστοφάνηδες ή κανέναν Παλαμά; Δεν είναι το αίσθημα —το ακαλλιέργητο συναίσθημα— εκείνο που γεννά το ωραίο: και τα ζώα αισθάνονται, και οι Κάφροι και οι Οττεντότοι και οι Παταγόνες κι όποιο ον· το ωραίο γεννιέται μόνο από την καλλιέργεια και την εξευγένιση του νου και της καρδιάς.

Έχοντας αυτή τη σκέψη υπόψη τους οι οπαδοί της Καθαρεύουσας, και γνωρίζοντας τι σημασία έχουν για την εξύψωση του νου και της καρδιάς οι αρχαίοι συγγραφείς και οι Πατέρες της Εκκλησίας, προσπαθούν με τόσο πάθος να την υπερασπίσουν ως μέσο, ικανό να καλλιεργήσει και τα δύο:

❧

θεωρούν την Καθαρεύουσα ως την άμεση γέφυρα που οδηγεί στους προγονικούς θησαυρούς, προς... τον Παράδεισο δηλαδή. Εσφαλμένη αντίληψη. Μεγίστη πλάνη.

«Τα Άγια τοις Αγίοις», λέει η θεία Μυσταγωγία. Για να μπει κανείς στα μαγικά και παρθένα εδάφη της Προγονικής Φιλολογίας, πρέπει να έχει καθαρισμένο και προπαιδευμένο τον νου και την καρδιά. Δεν είναι δυνατόν να εισαχθεί κανείς αμέσως. Χρειάζονται προπαρασκευές, προεισαγωγικές βαθμίδες: αντί οι υπερασπιστές του Έθνους (τόσο οι καθαρευουσιάνοι όσο και οι δημοτικιστές) να χάνονται σε μάταιες κι ανώφελες διαμάχες, ας φροντίσουν να καλύψουν αυτό το κενό, ας προμηθεύσουν στο διψασμένο κοινό τα μέσα, την προπαρασκευή, την προπαίδεια, η οποία θα το εισαγάγει στους ατέρμονους ορίζοντες του Καλού και της Αρμονίας, με τους οποίους είναι συνυφασμένη η προγονική κληρονομιά. Εκεί πρέπει να στρέφει τις προσπάθειές του ο πραγματικά σοφός, ο πραγματικός παιδαγωγός και υπερασπιστής του έθνους.

Και αλήθεια! Η γλώσσα, από μόνη της, δεν είναι η ουσία: ένα λεξικό, μια γραμματική, ένα συντακτικό... ιδού η γλώσσα. Κι όμως, όταν ο Όμηρος δημιουργούσε τα αθάνατα έργα του, ούτε καν γνώριζε τις ιδέες που αντιπροσωπεύουν αυτές οι ξερές λέξεις, οι εφιάλτες, τα φοβητικά των μαθητών. Η γλώσσα έχει αξία μόνο όταν υπάρχουν γραμμένα σ' αυτήν περισπούδαστα συγγράμματα. Και η γλώσσα των Οττεντότων τότε θα έχει αξία! Το να υπάρχουν θαυμαστές μόνο των τύπων και των κλίσεων, των συντάξεων και των λέξεων —του γράμματος δηλαδή— αυτό είναι εκπληκτικό κι ακατανόητο. Κι όμως υπάρχουν πολλοί, δυστυχώς, από τους δικούς μας, που βρίσκουν τέτοιες εκφράσεις θαυμασμού χωρίς νόημα! «Α, η δημοτική είναι γλώσσα παραστατική, ζωντανή· η καθαρεύουσα; νεκρή, ψόφια!» Ξεχνώντας ότι δεν είναι η γλώσσα που δίνει την παράσταση και τη ζωή, αλλά η... ιδέα. Η γλώσσα είναι η εξωτερική παράσταση, το σώμα, το οποίο είναι νεκρό αν δεν υπάρχει μέσα του η ψυχή, η ζωή, η αρμονία... η ΙΔΕΑ, που δίνει ζωή

ακόμη και σ' αυτούς τους νεκρούς λίθους. Γιατί και τα αγάλματα μιλούν· αλλά μέσα από αυτά μιλούν οι ιδέες: ξεχνούν, επαναλαμβάνουμε, αυτοί, ότι η γλώσσα δεν είναι η ουσία, αλλά το όργανο με το οποίο μπαίνει κανείς στον

κόσμο των ιδεών των ομοίων του (όχι πάντοτε όμως) και με το οποίο εκφράζει τις σκέψεις του, τα διανοήματά του, τα αισθήματά του.

Κακώς όμως αντιλαμβάνονται όσοι νομίζουν ότι αρκεί κανείς ν' ακούσει ή να διαβάσει έστω και στη Δημοτική για να καταλάβει το νόημα του συνομιλητή του ή του συγγραφέα ή του ποιητή. Περίτρανη διάψευση αυτής της εσφαλμένης αντίληψης αποτελούν τα θεϊκά έργα του Κωστή Παλαμά, τα οποία, αν και γραμμένα στη Δημοτική, δεν είναι κατανοητά από το πλήθος, από τον απλό κόσμο, παρά μόνο από τους λίγους, τους εκλεκτούς, τους καθαρισμένους, τους... προπαιδευμένους. Για να μπει κανείς στον κόσμο της αρμονίας και του κάλλους, για να μπει στα ουρανογείτονα νοήματα ενός Παλαμά, ενός Πλάτωνα, χρειάζεται προκαταρκτική εργασία, κόπους, ιδρώτα, με μία λέξη: κάθαρση. Πριν από χιλιάδες χρόνια ήταν το πράγμα γνωστό:

«Των πόνων πουλάνε σε μας όλα τα αγαθά οι θεοί·
της αρετής... ιδρώτα οι θεοί έβαλαν μπροστά...»
έλεγαν οι Αρχαίοι.

Η κατανόηση λοιπόν των πραγμάτων που αξίζουν προσοχή, των πραγματικά θεϊκών έργων, δεν εξαρτάται απλώς από τη γλώσσα, αλλά από την προπαίδεια, την εκγύμναση και την εξύψωση του νου και της καρδιάς εκείνου που θέλει να γευτεί καρπούς Παραδείσου. Τα μεγάλα δεν αποκτιούνται εύκολα· χρειάζονται θυσίες, κόποι, αγρύπνιες, συνεχής προσπάθεια, και μόνο τότε μπορεί κανείς να νιώσει την απαράμιλλη αρμονία και το κάλλος, καθώς και τη λάμψη και το φως ενός Παλαμά, ενός Πλωτίνου, ενός Ομήρου. Ας μη ξεχνάμε ποτέ την αποκαλυπτική φράση της θείας Μυσταγωγίας: «Τα Άγια τοις Αγίοις».

Γλώσσα είναι όλα τα όργανα με τα οποία εκφράζεται κάτι: μουσική, γλυπτική, ζωγραφική, πλαστική, χειρονομία, κινηματογράφος, παντομίμα... Όλα αυτά είναι γλώσσα, παράσταση, έκφραση. Όταν στεκόμαστε άφωνοι μπροστά στην κινηματογραφική οθόνη, καταλαβαίνουμε πληρέστατα

όσα διαδραματίζονται, χωρίς ν' ακούμε ούτε λέξη μέσω του λόγου· μπαίνουμε στην ιδέα αυτού που συνέθεσε την ταινία. Πόσες φορές όμως η ουράνια μουσική ενός Βάγκνερ ή ενός Μπετόβεν αφήνει ασυγκίνητους και τελείως αδιάφορους τους αμύητους και άμουσους;

Καταφανέστατα από όλα αυτά διαφαίνεται ότι η κατανόηση των νοημάτων που αξίζουν προσοχή, των θεϊκών έργων, της ουράνιας μουσικής, εξαρτάται αποκλειστικά από την ψυχική ευγένεια, από την αγνότητα και την καθαρότητα του ακροατή.

Στην ουσία λοιπόν, πριν απ' όλα, πρέπει να στρέφουμε την προσοχή μας, στην ιδέα, κι όχι τόσο στο μέσο· το τελευταίο είναι δευτερεύον ζήτημα, παρεπόμενο. Κι από τις παρακάτω παρατηρήσεις διαφαίνεται αυτή η αλήθεια: Στη φράση «Ένα ξέρω, ότι τίποτα δεν ξέρω» δεν θαυμάζουμε τις λέξεις, αλλά την ίδια πάντα ιδέα, στην οποία όμως μπορούμε να δώσουμε χίλια ενδύματα· έτσι, π.χ., την ίδια ιδέα «κάλυψε» (λέμε «κάλυψε» για να μην χρησιμοποιήσουμε την πιο κατάλληλη λέξη) κάποιος Γάλλος την εκφράζει με τρόπο τελείως διαφορετικό, κι όχι ελληνικό: «La Science est l'ignorance qui se connaît». (1) Κάποιος που δεν ξέρει το πρωτότυπο ελληνικό αισθάνεται τον ίδιο θαυμασμό και για τη δεύτερη διατύπωση· και το παράδοξο είναι ότι κάποιος καθηγητής πανεπιστημίου —από τους δικούς μας— σε ένα πολύτιμο σύγγραμμά του προσθέτει στο εξώφυλλο, αντί για τη σωκρατική φράση, πομπωδώς την αντιγραφή αυτή του αρχαίου πνεύματος! Απόδειξη ότι εκείνο που τον τράβηξε δεν είναι τα λόγια, αλλά η ιδέα. Γράφοντας εκείνες τις γαλλικές λέξεις, αναμφίβολα δεν θαύμαζε τις ίδιες, αλλά την κρυμμένη έννοιά τους.

Αλλά μήπως και οι πρώτοι στίχοι του αριστουργήματος

του Γκαίτε, του Φάουστ, δεν είναι τόσο δυνατοί, ακριβώς επειδή περιέχουν, με άλλες λέξεις —και μάλιστα γερμανικές — την ίδια αρχαία ιδέα;

«Da steh' ich nun, ich armer Tor,
und bin so klug, als wie zuvor!» (2)

Έτσι λοιπόν έχοντας τα πράγματα, ας μη χανόμαστε με το ποιος τύπος, ποια κλίση, ποια λέξη και ποια σύνταξη θα επικρατήσει. Μία γλώσσα είναι φιλολογική γλώσσα και τιμά ένα έθνος όχι για τον εαυτό της, αλλά για τις θεόπνευστες ιδέες που περικλείει. Κι ο Κωστής Παλαμάς είναι μεγάλος όχι τόσο για τη γλώσσα που χρησιμοποιεί και υπέταξε, αλλά για τις πρωτότυπες κι ουράνιες ιδέες και αποκαλύψεις και την υπερκόσμια αρμονία, με τις οποίες είναι γεμάτα τα έργα του.

Αντί να χανόμαστε στην άγονη συζήτηση για το αν ο Κοραής, ο Κόντος, ο Μιστριώτης ή ο Ψυχάρης έχει δίκιο, θα ήταν προτιμότερο να διαθέσουμε τον ίδιο ζήλο στο να προσφέρουμε μεγαλύτερες υπηρεσίες από άποψη νοημάτων και ιδεών. Ακριβώς όπως έπραξε ο Παλαμάς.

Η Καθαρεύουσα και η Δημοτική είναι κοινά και αναπόσπαστα δικά μας κτήματα· έχουν και οι δύο ιστορική παράδοση και επομένως δικαιώματα εξίσου ιερά κι απαραβίαστα. Από την άλλη, υψηλά νοήματα κι αποκαλύψεις, ιδέες κι ουράνια λάμψη κι αρμονία είναι πάντοτε και σε όλους ευπρόσδεκτα, αρκεί να υπάρχουν· ιδού η βάση! Κι είναι αδιάφορο αν αυτά μεταδίδονται μέσω της Καθαρεύουσας ή της Δημοτικής, αφού και οι δύο γίνονται κατανοητές από τους ομογενείς αναγνώστες παντού.

Οι ανυψωτικές ιδέες και προσπάθειες είναι πάντοτε ευπρόσδεκτες από όσους έχουν νου και διαπερνούν τη νύχτα των προκαταλήψεων, το σύννεφο της πλάνης και της άγνοιας... Αρκεί να υπάρχουν...

---

(1) «La Science est l'ignorance qui se connaît» — γαλλικά. Μετάφραση του συγγραφέα: «Η επιστήμη είναι η άγνοια που έχει συνείδηση του εαυτού της».

(2) «Da steh' ich nun, ich armer Tor, und bin so klug, als wie zuvor!» — Γκαίτε, Φάουστ. Μετάφραση του συγγραφέα: «Ιδού εγώ, φτωχός μωρός. Ύστερα από τόση προσπάθεια και μελέτη, ούτε ένα βήμα πιο προχωρημένος».

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Κ. VICTOR MAGNIEN

ΠΕΡΙ ΠΑΛΑΜΑ

Προτού δώσουμε την επιστολή για την οποία πρόκειται, χρειάζεται ο αναγνώστης να γνωρίζει ποιος είναι ο κ. Victor Magnien.

Ανάμεσα στους νεότερους ελληνιστές, εκείνος που εισχώρησε βαθύτερα στην ελληνική αρχαιότητα είναι αναμφίβολα ο σεμνός συγγραφέας του περισπούδαστου συγγράμματος «Les Mystères d'Eleusis» («Τα Μυστήρια της Ελευσίνας»). Και σε αυτό το έργο αναδεικνύεται υπέροχος· γιατί κατάφερε ν' αποκαλύψει —στηριζόμενος σε αναμφισβήτητα τεκμήρια— τη σειρά των μυήσεων και της ιεραρχίας εκείνου του ιερότατου τεμένους της Αρχαίας Ελλάδας, καθώς και τη σημασία και την ουσία κάθε μύησης· έχοντας μάλιστα την έμπνευση να μας φανερώσει την επόμενη βαθμίδα μύησης, αυτή που αποκαλύπτεται στις Εννεάδες του Πλωτίνου, ρίχνοντας έτσι άφθονο φως τόσο στα Μυστήρια της Ελευσίνας όσο και στη φιλοσοφία του Πλωτίνου και το νόημα των ουρανογείτονων συγγραμμάτων του· αλλά κυρίως εκεί όπου ξεπερνά τον εαυτό του είναι στις σελίδες του ακόμη ανέκδοτου έργου του: «Η Θρησκεία των Ελλήνων», το χειρόγραφο του οποίου είχε την καλοσύνη να μας εμπιστευτεί.

Εμείς, ασχολούμενοι από παιδιά με την αρχαία ελληνική θρησκεία και μυημένοι από πολύ νωρίς στον συμβολισμό και την αλληγορία —που αποτελούν ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα του ελληνικού πνεύματος και πολιτισμού, χωρίς την κατανόηση των οποίων είναι αδύνατη η κατανόηση της Αρχαίας Ελλάδας— ομολογούμε εδώ δημόσια ότι μείναμε έκπληκτοι μπροστά στις πιο φωτεινές αποκαλύψεις αυτού

του χειρογράφου του μεγάλου Γάλλου ελληνιστή! Η οξύνοιά του, η βαθύτατη κρίση του, η οξυδέρκεια του ψυχικού του βλέμ-

-ματος· η πλήρης γνώση εκείνων των συγγραφέων της αρχαιότητας που τόσο άδικα κι απερίσκεπτα έχουν παραμεληθεί (εννοούμε τους νεοπλατωνικούς), ακριβώς επειδή η κατανόησή τους απαιτεί ψυχική αγνότητα και ασυνήθιστη πνευματική έξαρση —όλα αυτά συνέτειναν ώστε να υψωθεί ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ το βαθύ πέπλο του μυστηρίου που κάλυπτε την αρχαία ελληνική θρησκεία.

Όταν δημοσιευτεί αυτό το περισπούδαστο έργο του Γάλλου σοφού, τότε θα κατανοηθεί η Αρχαία Ελλάδα.

Τότε ο πολιτισμένος κόσμος, γεμάτος θαυμασμό, θα αντιληφθεί τι πραγματικά αντιπροσωπεύει το ελληνικό πάνθεον.

Ο σοφός συγγραφέας της «Ιστορίας των Ελληνικών Μαθηματικών», ο Sir Thomas Heath, γράφει στον πρόλογό του τα εξής, άξια κάθε προσοχής και μελέτης: «Για τον σύγχρονο μαθηματικό, η μελέτη των ελληνικών μαθηματικών είναι ενδιαφέρουσα γιατί οι βάσεις των μαθηματικών και μεγάλο μέρος του περιεχομένου τους είναι ελληνικά. Οι Έλληνες έθεσαν ως βάσεις τις πρώτες αρχές, ανακάλυψαν τις μεθόδους εξαρχής, και προσδιόρισαν την ορολογία. Με μια λέξη, τα μαθηματικά είναι ελληνική επιστήμη, όσες νέες εξελίξεις κι αν έφερε ή υπόσχεται να φέρει η νεότερη ανάλυση.

»Το ενδιαφέρον όμως πάνω σε αυτό το αντικείμενο, για τον μελετητή της αρχαιότητας, είναι αναμφίβολα διαφορετικό. Τα ελληνικά μαθηματικά μας αποκαλύπτουν μια σπουδαία μορφή του ελληνικού δαιμονίου, η οποία κινδυνεύει να παραβλεφθεί από όποιον εμβαθύνει στην ουσία του ελληνικού πολιτισμού. Οι περισσότεροι από εμάς, όταν σκεφτόμαστε το ελληνικό δαιμόνιο, φέρνουμε φυσικότατα και αμέσως στον νου μας τα αριστουργήματά του στη φιλολογία και στην τέχνη, με τις ιδέες του Κάλλους, της

Αλήθειας, της Ελευθερίας, του Ανθρωπισμού. Αλλά ο Έλληνας, με την ακόρεστη επιθυμία

να γνωρίσει την αληθινή σημασία κάθε πράγματος μέσα στο Σύμπαν, και να μπορέσει να δώσει μια λογική εξήγηση γι' αυτό, ωθούνταν με την ίδια ακατανίκητη επιθυμία προς τις φυσικές επιστήμες, τα μαθηματικά και γενικότερα την ορθή σκέψη και τον ορθολογισμό ή τη λογική. Αυτή η αυστηρή μορφή του ελληνικού δαιμονίου βρήκε ίσως την πιο τέλεια έκφρασή της στον Αριστοτέλη. Ο Σταγειρίτης, ωστόσο, δεν θα δεχόταν καθόλου ότι τα μαθηματικά είναι αποκομμένα από την ομορφιά· λέει κάπου ότι δεν μπορεί να φανταστεί τίποτε ωραιότερο από το αντικείμενο των μαθηματικών. Ο Πλάτωνας απολάμβανε τη γεωμετρία και τα θαύματα των αριθμών. Το επίγραμμα στην πόρτα της Ακαδημίας έλεγε: «Μηδείς αγεωμέτρητος εισίτω». Ο Ευκλείδης δεν εκπροσωπούσε λιγότερο την ελληνική ιδιοφυΐα. Πράγματι, βλέποντας κανείς πόσο η Ελλάδα είναι δεμένη με τα μαθηματικά, θα μπορούσε, με βάσιμη επιχειρηματολογία, να υποστηρίξει ότι, αν κάποιος επιθυμούσε ειλικρινά να κατανοήσει πλήρως την ελληνική ιδιοφυΐα, θα έκανε καλύτερα αν έθετε ως δικό του σχέδιο εργασίας τη γεωμετρία των Ελλήνων.» (1)

Εμείς, έχοντας ασχοληθεί από νεαρή ηλικία με τη μελέτη του Ευκλείδη, του Διόφαντου, του Αρχιμήδη και του Απολλώνιου του Περγαίου, κατανοούμε πληρέστατα την αλήθεια των λόγων του μεγάλου Άγγλου σοφού: ο θεός της Ελλάδας είναι ο Απόλλωνας, ο οποίος είναι αναπόσπαστα δεμένος με την Αρμονία και τη Μουσική του Σύμπαντος. Και οι δύο αυτές θεότητες είναι δεμένες με τον Αριθμό και τη Γεωμετρία· γιατί η μέγιστη αρμονία είναι η κίνηση των ουράνιων σφαιρών. Και δεν έχουμε τίποτε ν' αντιτάξουμε σε αυτό.

Δεν μπορούμε ωστόσο να μην τονίσουμε, συμπληρώνοντας, ότι υπάρχει κι ένα άλλο, απέραντο πεδίο της ελληνικής αρχαιότητας ΑΝΕΞΕΡΕΥΝΗΤΟ, χωρίς την κατανόηση του

οποίου είναι αδύνατη η πλήρης κατάληψη της Αρχαίας Ελλάδας. Και αυτό το πεδίο είναι ο συμβολισμός και η αλληγορία. Δεν μπορούμε βέβαια εδώ να επεκταθούμε σε αυτό το εξαιρετικά γόνιμο και σπουδαιότατο πεδίο της κλασικής αρχαιότητας. Σκοπεύουμε να αφιερώσουμε σε αυτό ξεχωριστό σύγγραμμα.

Σε αυτόν τον γόνιμο και εξαιρετικά αποκαλυπτικό κόσμο της Αρχαίας Ελλάδας έχει στρέψει το διαπεραστικό του βλέμμα ο κ. Victor Magnien. Το πρωτοποριακό του έργο πάνω σε αυτό το καλά ορισμένο, ανεξερεύνητο πεδίο αξίζει κάθε ανάδειξη, προσοχή και μελέτη. Όταν εκδοθεί εκείνο το πολυτιμότατο έργο του για την ελληνική θρησκεία, τότε θα αποκαλυφθεί η μυωπία της επιστήμης που ασχολείται με την ελληνική αρχαιότητα.

Εκείνος που, με την ποιητική του διαίσθηση και με βλέμμα αετίσιο —χαρακτηριστικό ολόκληρου του ποιητικού του έργου— κατανόησε πλήρως τη σημασία του συμβόλου και της αλληγορίας της μεγάλης του πατρίδας, είναι —όπως εύκολα καταλαβαίνει ο αναγνώστης— ο κ. Κωστής Παλαμάς. Και σε αυτό ακριβώς το σημείο τολμώ εδώ να επιστήσω έντονα την προσοχή όσων μελετούν το έργο του γίγαντα νεοέλληνα.

Γνωρίζοντας αφενός την πολύτιμη εργασία του κ. Victor Magnien, αφετέρου τις αποκαλυπτικές διαπιστώσεις πάνω στην ελληνική θεολογία του κ. Παλαμά, τολμήσαμε έγκαιρα να επιστήσουμε την προσοχή του Γάλλου σοφού και θεολόγου σε αυτό το πολύ σημαντικό σημείο της ποίησης του μεγάλου μας συμπατριώτη.

Σε μία από τις επιστολές του προς εμένα —τις οποίες κρατώ στη βιβλιοθήκη μου ως πολύτιμο κειμήλιο— ο κ. Victor Magnien γράφει τις εξής βαθυστόχαστες σκέψεις:

«La connaissance de la religion grecque n'est pas plus avancée uniquement sans doute parce que les hommes de la Renaissance n'ont pas pu lire Proclus et Olympiodore. La plupart des auteurs modernes copient leurs prédécesseurs, en ajoutant leurs propres sottises aux connaissances des anciens...» (2)

Φαντάζεται εύκολα ο καλοπροαίρετος αναγνώστης τον ενθουσιασμό του Γάλλου σοφού όταν τον μύησα στην αποκάλυψη της θεολογικής διάστασης του έργου του Κωστή Παλαμά και στην απόφασή μου ν' αφιερώσω μια μελέτη στον μεγάλο μας ποιητή. Ιδού τι μου γράφει σχετικά:

«Ce que vous me dites du poète Costis Palamas m'interesse beaucoup. Je voudrais bien lire ce qu'il a dit sur Artemis, en particulier. Pourriez-vous m'envoyer son oeuvre, ou la partie qui contient ce poème?» (3)

Από αυτές τις λίγες φράσεις καταλαβαίνει πληρέστατα ο αναγνώστης τον ενθουσιασμό του Γάλλου επιστήμονα και ερευνητή, όταν έμαθε ότι, παράλληλα με τη σοφή του εργασία, υπάρχει κι ένας μύστης που, με την ποιητική του διαίσθηση, έχει διαπεράσει το σκοτάδι του χρόνου και του συμβόλου και έχει μπει στον αιώνιο κόσμο του ελληνικού Ολύμπου.

Ανταποκρινόμενος στην από 6 Ιανουαρίου εκείνης της χρονιάς επιστολή του πολύτιμου Γάλλου σοφού, έσπευσα να του στείλω τη θεϊκή συλλογή με τίτλο:

Τα Μάτια της Ψυχής μου

Ύμνος εις την Αθηνάν

Αρχαίοι θεοί

του Κωστή Παλαμά, μαζί με το εξαιρετικό δεκατετράστιχο «Ανάγλυφο της Κυνηγήτρας», το οποίο και μετέφρασα, προσθέτοντας και μερικά σχόλια. Από τότε χρονολογείται η μελέτη μου για την Άρτεμη, την οποία θα βρει ο αναγνώστης παρακάτω, στο κεφάλαιο: «Ο Παλαμάς Θεολόγος: Ανάγλυφο της Κυνηγήτρας».

Δεν άργησε ο αγαπητός φίλος να μου απαντήσει ως εξής, στη φιλική επιστολή του με ημερομηνία 27 Ιανουαρίου 1933:

«Merci mille fois pour les poèmes de Palamas que vous avez eu la si grande amabilité de m'envoyer». Merci pour vos

traductions. Je vois par là que le poète A PARFAITEMENT COMPRIS LA RELIGION GRECQUE. Ce qu'il dit de la victoire d'Aphrodite sur Hadès est admirable... ... Encore merci pour les chefs d'oeuvre de Palamas». (4)

Θεωρήσαμε καθήκον μας σε αυτή τη μελέτη ν' αφιερώσουμε το παρόν κεφάλαιο στο θεολογικό έργο του κ. Victor Magnien και στις κρίσεις του πάνω στη θεολογία του Κωστή Παλαμά, δεδομένου ότι ένα από τα σπουδαιότερα και θεμελιώδη χαρακτηριστικά της θεόπνευστης ποίησής του είναι η βαθύτατη γνώση του για την ελληνική μυθολογία και θρησκεία, καθώς και για το εκπληκτικό φως και τη σημασιολογική αποκάλυψη που ενεδρεύει πίσω από το σύμβολο και την αλληγορία. Κι αν υπάρχει άνθρωπος πάνω στη γη που να κατέχει την ελληνική θεολογία πιο επιστημονικά, αυτός αναμφίβολα είναι ο μεγάλος Γάλλος σοφός.

---

(1) Sir Thomas Heath, A History of Greek Mathematics, Oxford 1921.

(2) Μετάφραση του συγγραφέα: «Αναμφίβολα η γνώση της ελληνικής θρησκείας δεν προχώρησε περισσότερο, ακριβώς επειδή οι άνθρωποι της Αναγέννησης δεν μπόρεσαν να διαβάσουν τον Πρόκλο και τον Ολυμπιόδωρο. Οι περισσότεροι από τους νεότερους συγγραφείς αντιγράφουν τους προγενέστερούς τους, προσθέτοντας τις δικές τους ανοησίες στις γνώσεις των αρχαίων...»

(3) Μετάφραση του συγγραφέα: «Με ενδιαφέρουν πολύ όσα λέτε για τον Κωστή Παλαμά. Θα ήθελα πολύ να διαβάσω τι είπε για την Άρτεμη ειδικότερα. Θα μπορούσατε άραγε να μου στείλετε το έργο του, ή τουλάχιστον το βιβλίο εκείνο που περιέχει αυτό το ποίημα;»

(4) Μετάφραση του συγγραφέα: «Σας ευχαριστώ με όλη μου την ψυχή για τα ποιήματα του Παλαμά, που είχατε τη μεγάλη καλοσύνη να μου στείλετε. Σας ευχαριστώ για τις μεταφράσεις σας. Καταλαβαίνω πληρέστατα ότι ο ποιητής κατανόησε τέλεια την ελληνική θρησκεία. Αυτό που λέει για τη νίκη της Αφροδίτης πάνω στον Άδη είναι θαυμάσιο... Σας ευχαριστώ ξανά για τα αριστουργήματα του Παλαμά».